

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Türkiye Bilimler Akademisi

HİKMET ÖZDEMİR

**Arnold Toynbee'nin
Ermeni Sorununa Bakışı**

Akademi Forumu 34

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ FORUMU

Sıra No: 34

Arnold Toynbee'nin Ermeni Sorununa Bakış

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR

© Hikmet Özdemir / Türkiye Bilimler Akademisi

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, CD ya da manyetik bant haline getirilemez.

Türkiye Bilimler Akademisi Forumu Dizisi kapsamında hazırlanmış olan bu kitapta yer alan değerlendirme ve görüşler yazara aittir.

ISBN: 975-8593-75-7

Birinci Basım: Haziran 2005 (1000 adet)

REFORM Matbaacılık-Ankara, 2005

Atatürk Bulvarı No: 221, 06100 Kavaklıdere Ankara

Tel: 0.312.426 03 94 Faks: 0.312.467 32 13

e-posta: tuba@tuba.gov.tr

İÇİNDEKİLER —

Sunu	7
Arnold Toynbee'nin Ermeni Sorununa Bakışı	9
Sorular	42
Ekler	59
Özgeçmiş	72

SUNU

Prof. Dr. Hikmet Özdemir 27 Ocak 2005 günü Ankara'da Türkiye Bilimler Akademisi Konferansları programı çerçevesinde "Arnold Toynbee'nin Ermeni Sorununa Bakışı" başlıklı bir konferans vermiştir.

Prof. Özdemir konuşmasında A. Toynbee tarafından hazırlanarak 1915 yılında yayınlanan "Mavi Kitap" üzerinde yaptığı çalışmaların sonuçlarına ilişkin bilgi vermiş ve bu konuda toplamış olduğu belgeleri açıklamıştır. Çalışmalarının, Türkiye alayhine yürütülen faaliyetlerin başlıca dayanağını oluşturan bu kitabın Birinci Dünya Savaşında İngiltere'de Wellington House adı ile bilinen bir propaganda ofisinde hazırlanmış olan bir savaş propagandası kitabı olduğunu ortaya koyduğunu ifade eden Prof. Özdemir, Toynbee'nin daha sonraki yıllarda eserlerini anlatırken bu kitabı hiç anmamasına dikkat çekmiş ve 1916 yılındaki yazışmalarının Toynbee'nin o dönemde yapmış olduğu işe güvenmemiş olduğunu gösterdiğini belirtmiştir.

Prof. Özdemir'e konferansı için teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Engin BERMEK
Akademi Başkanı

Arnold Toynbee'nin Ermeni Sorununa Bakışı

Türkiye Bilimler Akademisi'nin değerli üyeleri; bu konferans nedeniyle öncelikle Türkiye Bilimler Akademisi'nin Yönetim Kurulu'na saygılarımı sunuyorum. Çünkü, ilginç bir öykü olarak kabul edilirse ben, Ağustos ayı gibi bir mektup yazmıştım akademiye. Böyle bir konuda konferans verebileceğimi belirtmiştim. Yönetim Kurulu değerlendirmiş ve şu anda huzurlarınızdayım.

Söze başlarken, ortaokulda iken okuduğum birtakım eserleri anımsıyorum. Bunlar daha çok Batı edebiyatının ya da dünya klasiklerinin önemli yazarlarıydı. O tarihte, "Milli Eğitim Bakan-

liğı Klasikleri” denilen klasikler dizisi Anadolu’nun en tenha köşelerinde, benim örneğimde olduğu gibi, cumhuriyet kuşaklarının 1940’lardan 1950’lerden sonra, 1960’larda da yetişmesine büyük katkısı oldu. Öyle sanıyorum ki, benim kuşağımdan, 1960’lardan sonra film koptu. Bu ayrı bir konu...

Milli Eğitim Bakanlığı Klasikleri arasında benim en fazla dikkatimi çeken Dostoyevski, Stendhal, Honore de Balzac, Tolstoy, Descartes vb. şahsiyetlerin hayatı ve eserleri türü biyografilerdi. Bunlar, inceleme konusu olan yazarı, tek bir kişiyi anlatan, hayatını, yapıtlarını özetleyen ve biraz da değerlendiren eserlerdi. Ben onları okuduğum zaman sanırdım ki, söz konusu yazarın bütün dünyasını öğreneceğim. Maraş’ın bir ilçesindeki ortaokul kitaplığında (2000 nüfuslu idi Göksün) olan pek çok Batı klasiğini okumuştum. Çünkü, Türkçe öğretmenim Mahir Türedi bana; “Eğer 17 yaşına kadar Dostoyevski’nin bütün eserlerini okumazsan emeklerim sana haram olsun,” demişti. Yalnızca Dostoyevski’yi değil, diğerlerini de okumuştum.

Aradan çok uzun yıllar geçti. Arnold Toynbee gibi pek çoğumuzun şu veya bu şekilde en azından adını duyduğu ya da hakkındaki bilgi sahibi olduğu dünya çapında bir tarihçi üzerine konuşmak için karşınızdayım. Çocukluk yıllarımdaki saflığımı ne kadar koruyorum bilemem; ancak, açık yürekle ifade etmek isterim ki, Arnold Toynbee’yi, bizim için büyük sorun oluşturan o propaganda kitaplarının yazarı olmasına rağmen heyecanla ve ilgiyle okuyorum. Fakat bu akşam yapmak istediğim iş, o ortaokul yıllarında okuduğum biyografi kitaplarını yazan kişilerinki kadar kolay değil; çünkü burada, Türkiye Bilimler Akademisi’nin saygı-

değer üyeleri ve konukları huzurunda son derece tartışmalı bir konuyu masaya yatırmak üzere bulunuyorum.

Bu tartışmalı konu, **Lord James Bryce** ve **Arnold Toynbee** tarafından Birinci Dünya Savaşı yıllarında hazırlanan ve Türk-Ermeni ihtilafına kaynaklık teşkil eden bir savaş propagandası kitabının masaya yatırılmasıdır. Ve bunu yaparken de, ünlü İngiliz tarihçisini incitmeden, onun zaman içinde Türkler lehine değiştiği bilinen görüşünü yansıtırken de abartıya kaçmadan bir sunuş yapmalıyım. Çünkü, bir bilim adamının taraflar için çok derin ve trajik bir ihtilaf barındıran mayınlarla döşenmiş bir alanda değerlendirmede bulunurken çok özenli davranması gerekir. En azından benim için bunun böyle olduğunu bilmenizi isterim.

Arnold Toynbee, Türk-Ermeni ihtilafında nerede durmaktadır?

The Blue Book [*Mavi Kitap*] adıyla ünlü savaş kitabı, şu sıralarda Türk ulusuna karşı, Türkiye Devleti'ne karşı, Ermeni diasporası ve destekçileri tarafından Fransız Parlamentosu'nda, Almanya'da veya diğer Avrupa ülkelerinde, Hollanda'da, İsviçre'de veya Amerika Birleşik Devletleri'nde pek çok eyalette Türkiye aleyhinde yürütülen büyük psikolojik faaliyetin dayanağı olarak gösterilmektedir. Bu kitap Türkiye'ye karşı yöneltilen eski savaş iddialarının temelinde ve merkezinde yer almaktadır. Bugün Ermeni sorunu ile ilgili hangi web sayfasına girseniz, mutlaka Toynbee'nin adına, *The Blue Book*'tan yapılmış aktarmalara rastlarsınız.

Sizlerin huzurunda yapacağım bu sunuşu, 2005 yılı içinde ülke

olarak bütün dünyada karşı karşıya bulunacağımız büyük karalama kampanyasına karşı bir Türk bilim adamının mütevazı yanıtı olarak kabul edebilirsiniz.

Arnold Toynbee'nin burada yaşam öyküsünü anlatacak değilim. Fakat, onun kitaplarını basan Türk yayınevleriyle ilgili ilginç bir gözlemimi sizlerle paylaşmak isterim.

Toynbee'nin bir kısım çalışmaları küçük kitapçıklar şeklinde Türkçe'ye aktarılmıştır. Bu aktarılan küçük kitapçıklarda doğal olarak Toynbee'nin yaşam öyküsüne kısaca yer verilmektedir. Ne yazık ki, birazdan bu konferansın ana konusunu oluşturacak olan propaganda kitaplarının hiç birinin adı o yaşam öykülerinde yer almamaktadır. Bir diğer anlatımla, herhangi bir yayınevinin Toynbee ile ilgili tercüme yoluyla yayınladığı kitapta Toynbee'nin biraz sonra anlatacağım yapıtlarının ismi yoktur. Bu tutum nasıl açıklanabilir bilemiyorum. Daha ilginç, Toynbee 1975 yılında ölmüştür. Bazı Türk yayınevlerine göre ölüm tarihi farklıdır; 1970 olabilmektedir. Bu da tipik bir özensizliktir, ciddiyetsizliktir. İzninizle bunu yapanları kınıyorum.

Öncelikle, Arnold Toynbee'nin Türklerle ilişkisi ve Toynbee'nin Ermenilerle olan ilişkisi ve bu ilişkinin zaman içerisinde nasıl bir seyir izlediği açıklığa kavuşturulmalıdır. Bir soru ile başlamak istiyorum. Konuyu daha rahat anlatabilmem için kendime sordüğüm bir soru. Acaba bir düşünür olarak, bir tarihçi olarak Arnold Toynbee'nin düşünce yaşamında 'değişmeyen' nedir? Dilerseniz bu soruyu şöyle de düşünebiliriz: Arnold Toynbee'nin düşünce yaşamında 'değişen' nedir? Çünkü Toynbee gerçekten bir insan için yeterli sayılabilecek uzunlukta bir ömür sürmüştür.

1975 yılında öldüğünde, 1889 doğumlu olduğuna göre 86 yaşında idi. Kendisinin bilimsel yaşamında da olağanüstü aktif ve uzun ömürlü olduğunu biliyoruz. Neredeyse yaşamının son yıllarına kadar ciddi bilimsel etkinliklerin içinde bulunmuştur. Eğer benim bulgularım doğruysa, en son sunduğu tebliğ Türkiye ile ilgiliydi. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir sempozyumda sunulan bir tebliğ idi. Az önceki soruyu yinelemek istiyorum: Arnold Toynbee'nin düşünce yaşamında 'değişmeyen' nedir? 'değişen' nedir? Eğer Toynbee Ermenilere yakındı veya daha sonra Türkleri öven eserler yazdı şeklinde bir yaklaşımla işe başlarsak, sanıyorum bilimsel yöntemden uzaklaşmış oluruz.

Arnold Toynbee'nin uzun düşünce yaşamında saptayabildiğim kadarıyla değişmeyen, onun **uygarlık tanımı**dır. Toynbee yalnızca ve yalnızca eski Yunan ve onunla bütünleşmiş bir Avrupa (=Hristiyan) uygarlığına inanmaktadır ve bu Batı uygarlığı onun tarafından mutlaka Hristiyanlık olarak anlaşılmıştır. Eğer Hristiyan değilseniz, bugünlerde AB süreciyle ilgili tartışmalardan da hareket ederek söylüyorum, Avrupalı olamazsınız. Toynbee'nin bakış açısı budur. Ve son yıllarda moda haline gelen "uygarlıklar çatışması" tezinin ilk önemli savunucularından biri de Arnold Toynbee'dir. Toynbee bu tezi savunmaya Birinci Dünya Savaşı yıllarından önce başlamıştır. Bunu bir söyleşisinden öğrenmekteyiz. Oğlu Peter'la yaptığı bir söyleşi daha sonra kitap olarak yayınlanmıştır. Peter Toynbee kendisine soruyor: "Senin ilk kitabın hangisidir?" "Benim ilk kitabım, savaştan önce, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yazmaya başlamıştım, 1915 veya 1916'da yayınlandı" diyor ve ardından ekliyor, "*The Nationalities and The War*" (Milliyetler ve Savaş).

Ne var ki, Arnold Toynbee'nin ilk eseri bu değil. Onun ilk eseri, Türklerin Ermenileri nasıl katlettiğine dair hazırladığı 159 sayfalık bir savaş propagandası kitabı. 1915 yılında yayınlanıyor ve hemen ikinci baskısını da yapıyor. Aynen bizim Türk yayinevlerinin Toynbee'den yayınladıkları kitaplara koydukları yaşam öykülerinde yapılan gibi -inanmayacaksınız- Toynbee de kendi bilimsel yaşamını anlatırken o dönemde Türkler ile ilgili savaş propagandası kitaplarını saymıyor. Oğlu Peter'la konuşurken ilk eseri olarak *The Nationalities and the War* kitabının adını veriyor. "İkinci eserim de," diyor "*Western Question in Greece and Turkey*" (Yunanistan'da ve Türkiye'de Batı Sorunu). Bu ikincinin yayınlanma tarihi 1922. Bu da hemen 1923'te ikinci baskı yapıyor. Son derece ilginçtir; Toynbee kendi eserlerini anlatırken -ki eserlerine çok önem veren bir insan- kendisi tarafından yazılan bir takım kitapların adını anmıyor. Bu son derece ilginç bir tutum, bunun üzerinde düşünülmelidir. Mutlaka bu durumun bir psikolojik açıklaması olmalıdır. İnsanın çocuğunu reddetmesi, görmek istememesi gibi bir durum. Türk-Ermeni ilişkileri ile ilgili gerçeğe dayanmayan, daha sonra kendi ifadesiyle sadece ve sadece 'misyonerlerin' ve 'Ermeni kaynakların' anlatımlarına dayanan bu savaş propagandası kitabını ve aynı malzemeden hareket eden başka propaganda kitaplarını ve 1919 Paris Konferansı'na kadar çeşitli dergilerde yayınlanan Türkiye aleyhindeki makalelerin tümünü inkâr ediyor.

Arnold Toynbee'nin *The Nationalities and The War* adlı eserinde ne yaptığını anlatsam şaşıracaksınız. O eserde, savaştan önce başladım dediği eserde, Avrupa'nın sınırlarını yeniden çizmiştir.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin saygıdeğer üyeleri; 26 yaşında bir

insan Avrupa'nın sınırlarını çizerse, acaba nasıl bir ruh haline sahip olduğu düşünülür?

Ne büyük ve müthiş bir iddia. 26 yaşında; dünya savaşı yeni başlamış; bir Avrupa savaşı, bir dünya savaşı; son derece deneyimsiz bir genç akademisyen; Avrupa'nın yeni sınırları şöyle olacak diye haritaları da olan bir eser hazırlıyor...

Sayın Başkan ve Konuklar; Arnold Toynbee'nin erken döneminde kaleme aldığı kitaplardaki 'Ermeni yanlısı' ve 'Türk düşmanı' yaklaşımları inanılmaz ölçüde abartılı ve hayali anlatımlara ve kimliği belirsiz tanıklıklara dayandırılmıştır ve biraz önce söylediğim 'uygarlık' teziyle doğrudan doğruya bağlantılıdır.

1973 yılında Arnold Toynbee'nin bir Japon aydınıyla birlikte İngilizce hazırladıkları bir söyleşi kitabı vardır. Bu söyleşinin Türkçe'sini de Ankara Üniversitesi yayınlamıştır. Ünlü tarihçi orada bir sırrını açıklamıştır. Elbette bu sır doğrudan Toynbee'nin Türklere önyargılı bakışıyla ilgili gözükmez. Fakat bu sır, Vietnam Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumu hakkındadır ve bir genelleme yapmak için elverişlidir. 1973'te olgunlaşmış bir insan vardır karşımızda. Hatta uluslararası bir 'tarih gurusu' olarak kabul edilen bir tarihçidir Arnold Toynbee. "Amerikalılar," diyor, "Vietnam'da Vietnamlıların hayvanat ya da nebatat türü bir şey olmadıklarını anladıklarında, yani insan olduklarını keşfettiklerinde çok şaşırdılar."

Türkiye Bilimler Akademisi'nin değerli üyeleri; bu durum tanıdık bir bakış açısidir; yani bir coğrafyaya bakıyorsunuz, o coğrafyada siz varsınız, başka varlıklar var, ama onların insan oldukları-

nin henüz farkında değilsiniz. Biraz zaman geçtikten sonra anlıyorsunuz...

Kuvvetle inanıyorum ki, 1973'te, Ikada adlı Japon aydınıyla ortak yayınladıkları söyleşide Vietnam Savaşı'yla ilgili kendisi tarafından Amerikalılara atfedilen bu dramatik gerçek, Toynbee'nin ve daha başkalarının Birinci Dünya Savaşı'nda Anadolu coğrafyasında Türk insanına -daha doğrusu, insan demeyelim- adına Türk denilen veyahut Osmanlı, Müslüman denilen varlıklara bakışı, onları algılama biçimidir.

1921'de Arnold Toynbee Anadolu'ya, Mudanya tarafına geliyor; *Manchester Guardian* haftalık gazetesinin muhabiri olarak. Orada, Yunanlıların Türklere yönelik katliamlarını gözleriyle görüyor; işte ondan sonradır ki, Türklerin de insan olduklarının farkına varıyor. Dolayısıyla, Toynbee'nin düşünce yaşamında 'değişmeyen' olarak bir 'uygarlık' anlayışı var, ama zaman içinde 'değişen' birtakım şeyler var; ancak, önce insan kategorisinde olduğunuzun anlaşılması gerek. Benim burada anlattığım ilginç bir tipoloji ve bu tipoloji, Toynbee örneğinde tabii bir kısım Batılılar ve geçen yüzyılın başında Anadolu coğrafyasında cirit atan misyonerlerdir.

The Blue Book adlı savaş propagandası kitabının malzemelerini toplayan asıl kişi Lord Bryce'tir ve Arnold Toynbee'nin yazılı şekil verdiği bu propaganda senaryosunu kendi adına dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e sunmuştur. Şimdi ilginç bir noktayı açıklayacağım: Lord Bryce 1922 yılında öldüğü zaman Hakopyan adlı bir Ermeni yazar tarafından yayınlanan makalede; "Lord Bryce'in adı dünyada bir tek Ermeni kalana ka-

dar yaşacaktır," denilmiştir. Ne var ki, Ermeniler hiçbir zaman Arnold Toynbee'ye aynı şekilde vefalı davranmamışlardır. İzin verirsiniz Ermenilerin sözleriyle neyi kastettiğimi anlatayım. (Ancak daha önce, burada konuşmamda Ermeniler sözünü kullandığım zaman Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olarak bu ülkede bizimle yaşayan, bizim insanlarımızı kastetmiyorum. Türkiye dışında ve diaspora adıyla anılan toplulukta, ısrarla Türk düşmanlığı yapmak yolunda ilerleyenleri kastediyorum. O nedenle, Ermeniler sözünü kullandığım zaman bu ayırımla birlikte değerlendirilmesini istirham ediyorum.) Ermeniler her zaman Toynbee'ye mesafeli durmuşlardır. Toynbee de Ermenilere yaşamı boyunca mesafeli kalmıştır.

Bu değerlendirmemle ilgili örnek verebilirim: 1965'te, yani 1915 olaylarının 50. yılında Ermeniler ısrarlı bir şekilde Toynbee'yi sıkıştırmışlardır. Nitekim daha sonra 1985 yılında, Taner Akçam'ın da kitaplarını basan Zoryan Enstitüsü'nün yayınladığı bir kitapçıktan öğreniyoruz ki, Ermeni Bayan Etmekcian Toynbee'ye mektup yazıyor. İzin verirsiniz o mektubu sizlere okumak istiyorum.

"Sayın Bayan Etmekcian,

1 Mart tarihli mektubunuzu aldım. İngiliz hükümetinin, Lord Bryce'tan resmi bir rapor (*The Blue Book*) oluşturmasını istemesindeki sebebin propaganda olduğu doğrudur. Ancak, Lord Bryce'ın görevi üstlenmesinin ve benim onun adına rapor üstünde çalışmamın sebebi gerçeğin bilinmesini sağlamaktır, üstelik deliller de sağladı: Tanıkların hepsi, hiçbir

siyasi çıkarı olmayan Amerikalı misyonerlerdi. Bu yüzden Lepsius'un kitabıyla birlikte Rapor gerçekten bu durumu olduğu gibi anlatıyor.

1915'te Ruslar Türkiye'nin kuzeydoğusunu istila ediyordu, Türk hükümetinin de oradaki Ermeni azınlığın 'beşinci kol' haline gelebileceğinden korkması makuldü. Birleşik Devletler hükümetinin, İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon kökenli Amerikalıları Büyük Okyanus kıyılarından uzaklaştırması gibi, onları tehcir etmesi meşru olurdu. Ancak Ermenilerin 1915'te tehciri -halk tarafından değil ama Türk hükümeti tarafından- tehcir edilenleri kaçınılmaz olarak toplu ölümlere yol açacak şekilde insanlık dışı muameleye tabi tutmak için bir fırsat olarak kullanıldı ve istenen oldu.

Umarım bu sorunuza cevap olmuştur.”¹

Ne yazık ki benim elimde Ermeni Bayan Etmekjian tarafından Arnold Toynbee'ye yazılan mektup hakkında bir bilgi yok; fakat nerede olabileceği konusunda bir tahminim var. Umarım bir ara onu da bulurum. Toynbee'nin Ermeni Bayan Etmekjian'a gönderdiği yanıt mektuptan kendisine bir soru sorulduğu belli..

İkinci bir mektup daha var. Bu mektup Toynbee'nin el yazısıyla

¹ Mektubun tıpkıbasımı için bkz. Ek - 1.

Bayan Lillian Etmekjian ve Toynbee mektuplaşmasının orijinal belgeleri için bkz: Toynbee, Turks and Armenians, (Zoryan Institute, 1985).

ve yine aynı Ermeni bayana gönderilmiştir. 13 Nisan 1965 tarihli bu mektubu okuyorum.

"Sayın Bayan Etmekcian,

4 Nisan [1966] tarihli mektubunuz benim için çok ilginçti. Türklerin geçmişteki tutumuyla şimdiki tutumu arasındaki karşıtlık üzücü. Tahminen iki kuşak önceki klasik Türkler doğal insani duygularına göre hareket ederlerdi, ki bunlar milliyetçilik veya herhangi bir başka ideolojiden daha iyi yol göstericilerdir.

Çoğu insan zaman zaman derecesi daha büyük veya küçük olan hatalar yapıyordur herhalde. Bunlardan geri dönmenin tek yolu kabul etmek ve pişmanlık duymaktır ve ne yazık ki, milliyetçilik bunu engelleyici bir unsurdur."²

Burada ilginç olan bir durum var; ne birinci ne de ikinci mektupta Türkler, 'soykırım yapmıştır' şeklinde bir söz kullanmıyor. Belki ki, Toynbee'den o doğrultuda bir fetva alınmaya çalışılıyor, ama kendisi böyle bir söz kullanmıyor. Fakat, 'milliyetçiliğin pişmanlık duymayı engellediği' şeklinde bir fetva veriyor.

Arnold Toynbee'nin Türklere yönelik olarak "soykırım yapmışlardır," sözünü kullandığı cümleler kitaplarında var.

Şimdi açık konuşalım Toynbee soykırım sözünü kullansa ne olur, kullanmasa ne olur?

² Mektubun tıpkıbasımı için bkz. Ek - 2.

Batıda, 'soykırım' sözü gündelik olarak kullanımdadır ve artık 'katliam' sözü ile bir tür eş anlam taşımaktadır. Biz bu sözü, haklı olarak ciddiye aldığımız ve itiraf edelim ki bizi de çok kızdırdığı için, kullanırken başına mutlaka 'asılsız' sözünü ekleriz. Hatta, 'asılsız sözde soykırım iddiaları' şeklinde bile kullanırız. Bunlar bizim duyarlılığımızın yansımasıdır. Pekala bugün Avrupa'da, Amerika'da bu söz gündelik dilde ve kolayca kullanılmaktadır. Arnold Toynbee de çeşitli tarihlerde 1915'deki olayları değerlendirirken, Türkler Ermenilere "soykırım uygulamışlardır" şeklinde ibareler kullanmıştır. Burada bir tarihi duruş olarak söylüyorum: Toynbee, bir başkası veya Fransa Parlamentosu bu olayları 'soykırım' diye tanımladığında biz bunu kabul edecek değiliz. Çünkü biz, söz konusu olayların 'soykırım' veya 'etnik temizlik' olmadığını biliyoruz ve bunu da o ülkelere veya kullanıcılarına belgelerle kanıtlayacak durumdayız. Fakat çok ilginçtir; Toynbee bu mektuplarında, yani özel olarak kendisine bu konu sorulduğunda, 1915 olaylarını 'soykırım' olarak tanımlamamıştır.

1920'li yılların başından itibaren Toynbee'nin Ermenilerle ilişkisinin sıcak olmadığını söylemiştim. Nitekim 1985'te Zoryan Enstitüsü'nün yayınından da bu anlaşılıyor. Ermeniler Toynbee'nin kendileriyle sıcak bir ilişki kurmamasını Türklerle 'aşırı bir dostluk ilişkisi' kurmasına bağlıyorlar.

Şimdi bu konudaki kimi ayrıntıları konuşmak istiyorum:

Toynbee'nin anılarında (Toynbee'nin anıları iki ayrı kitap olarak 1967 ve 1969'da yayınlanmıştır) bir bölümün Türk dostlarına

ayrıldığı gözlenmektedir. Bunlar, Halide Edip Hanım ve eşi Adnan Adıvar, Rauf Orbay, Fethi Okyar ve diğer bazı Türk şahsiyetlerle ilgili değerlendirmeler. Gerçekten ölümüne kadar Halide Edip Hanımla çok sıkı dostluklarının olduğunu biliyoruz. Toynbee'nin Türklerle olan ilişkisini biraz sonra anlatacağım. Onun için şimdi ayrıntıya girmiyorum. Fakat Ermeni diasporası o kadar ısrarlı ki, 1915'te Toynbee'nin yazdığı o savaş propagandası kitabı onlara yetmiyor; mutlaka Toynbee'den özel bir fetva almak gereğine inanmışlar ki, 1973 yılında bir mektubundan daha söz ediliyor Toynbee'nin. Söz ediliyor diyorum, çünkü bu mektubun orijinali ve tümü yayınlanmadı henüz. Çok enteresan; Prof. Dadrian bir makalesindeki dipnotta Toynbee'nin kendisine bir mektup yazdığını söylüyor. Bir cümle aktarıyor oradan. Prof. Dadrian'ın dipnotundan öğrendiğimize göre Toynbee şöyle söylemiş: "Türkler ilk günahı işlemişlerdi. Her ne şekilde olursa olsun, Türkler tarafından Ermenilere yapılan soykırım büyük bir insanlık suçu," şeklinde bir cümle, tırnak içinde. Tabii ben Ermeni meslektaşımıza saygılıyım, ama o kadar çok sabıkaları var ki, belgeleri tahrif etme ve kendi tezleri açısından yorumlar getirme konusunda. Prof. Dadrian bu mektubun orijinalini yayınlarsa bu konudaki literatüre küçük bir katkı olur. Biz de konferanslarımızda veya bilimsel çalışmalarımızda bunları değerlendiririz; ama yineliyorum; Toynbee 1915'teki olayları zaten kimi kitaplarında 'soykırım' sözcüğüyle tanımlıyor, yani bunun dışında eserlerinde bir kavram da kullanmıyor. Mutlaka özür dilenmesi gerekiyor diyor Toynbee. Olup bitenler nedeniyle, ama milliyetçilik buna engeldir, böyle bir özür dilemeye her zaman engeldir diyor, yani milliyetçi olduğunuz zaman böyle bir şeyi yapamazsınız şeklinde bir düşüncesi var.

Değerli Konuklar;

Toynbee tarafından ifade edilenler böyledir. Ben her konuyu bütün çıplaklığı ile anlatırım. Şu anda da hiçbir şeyi saklamadan aktarıyorum. Bu salonda bulunan ve bir kısmını uzun süredir görmediğim meslektaşlarım benim her zamanki yaklaşımımın böyle olduğunu bilirler.

Arnold Toynbee önemli bir şahsiyet, uluslararası bir figür. İki dünya savaşından sonra İngiliz delegasyonunun üyesi olarak savaştan sonraki görüşmelere müzakereci olarak katılıyor. Birinci Dünya Savaşı sonrası Paris görüşmelerinde İngiltere adına görevli. 1945'te de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki görüşmelere de katılıyor. Bu önemli bir nokta. Arnold Toynbee'nin Bernard Russell'dan veya Jean Paul Sartre'dan farklı bir yanı vardır. O, kendisini temsil eden bir aydın değildir, İngiliz devletinin sözcüsüdür. Tek başına bir aydın değildir Toynbee. 26 yaşında dünya tarihinin kaydettiği en müthiş propaganda örgütünün içinde yer alabilecek yetenekli bir savaş propagandisti... Hiç kuşku yok ki, İngiliz devleti adına daha sonraki yaşamında da çok önemli şeylere imza atmıştır. Böyle bir kişiliktir Toynbee.

Şimdi, Türklerle ilişkisine geçiyorum.

Toynbee, Türkiye'ye geldiği zaman Başkumandanla, yani Reisi-cumhur Atatürk ile görüşüyor, Başbakanla görüşüyor. Toynbee'nin Türkiye ziyaretleriyle ilgili kronolojik bir bilgi vermem gerekirse; Türkiye'yi ilk ziyareti 1912 yılında, ikinci ziyareti 1921'de, üçüncü ziyareti 1923'te, dördüncü ziyareti 1929'da,

beşinci ziyareti 1948'de, altıncı ziyareti 1962'de, yedinci ziyareti 1968'de. Bunları tarihleriyle söylememin özel bir nedeni var. Birinci ziyaretinde, yani 1912'de, kendi ifadesiyle, "Allah'ın belası dizanteriye yakalandım," diyor. Bu hastalık aynı zamanda yaşamında önemli bir dönem noktası oluşturuyor; çünkü, dizanteriye yakalandığı için kendi kuşağıyla birlikte askere gitmiyor. İngiliz Genelkurmayının ve Dışişleri Bakanlığının oluşturduğu propaganda bürosunda çalışıyor. "Benim kuşağımdan," diyor, "pek çok insan öldü, ama ben yaşıyorum." 1912'deki Türkiye ziyaretinde kaptığı dizanteri sayesinde olduğunu söylüyor bunun.

Toynbee'nin ikinci ziyareti Türklerle ilişkisi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Konuşmamın başında, hatırlarsanız, onun Japon aydını Ikada ile 1973'te yayınladıkları bir söyleşi-kitaptan söz etmiştim ve Toynbee'ye atfen demiştim ki, Amerikalılar Viyetnamlıların bitki ve hayvan olmadıklarını, insan olduklarını anladıklarında çok şaşırdılar. İşte Toynbee 1921'deki ziyaretinde, Mudanya'da Yunan katliamlarından kurtulabilen Türkleri görüyor ve onların, yani Yunanlıların Türkleri nasıl katlettiğine tanıklık ediyor ve Türklerin de insan olduğunu keşfediyor. Çok ilginç bir durum. Hemen *Manchester Guardian* haftalık gazetesine Türkiye topraklarındaki bu izlenimlerini yazıyor. Sonradan diyor ki, Türkler benden başlangıçta şüphelendiler; birkaç tane makale yazmıştım; Türkler bana önce casus muamelesi yaptılar, ama sonra güvenmeye başladılar. Tabii Türkler için de kolay değil bu durum. *The Blue Book* diye bir kitabın yazıldığını elbette bizimkiler biliyor, kitap yayınlandıktan sonra hariciyemiz harekete geçiyor, *The Blue Book*'u Türkiye'ye getirtiyorlar. Osmanlı arşivindeki belgelere göre. Toynbee'nin adı geçiyor, ama o sırada yalnızca bir ayrıntı Toynbee. Önemli bir figür değil.

1923'te Toynbee'nin Türkiye'ye geldiği tarih çok anlamlı. Lozan'da görüşmeler kesintiye uğradığı sırada Toynbee geliyor. Çok ilginç. Bakınız, 'Türklerle dost' bir Toynbee var artık ve 'ih-tiyatlı' Türklerin dostluğunu kazanmış. Lord Curzon'un yanına yaklaşılmaz, kibirli halini düşünürseniz, İngiliz diplomasisi boş durmuyor yani. Bir taraftan Türklerin dostluğunu ve güvenini kazanmaya başlayan bir 'eski düşman'ı hemen Türkiye'ye gönderiyor. Toynbee bu defa Ankara'ya da geliyor. Savaş alanını da geziyor. Gerçi savaş bitmiş, ama barış imzalanmamış. Her an her şey olabilecek bir ortam. İsmet Paşa ve Türk heyeti Lozan'dan dönmüş. Anlaşmanın ne olacağı belli değil.

Toynbee 1921, 1923 ve 1929'da Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul ediliyor. Hatta orada yaptığı görüşmeyi tam yansıtmamakla beraber, bir yabancı dergide de Gazi Paşa ile görüş-tüğünü yazıyor.

1948 Kasım ayında Toynbee yine Türkiye'dedir ve bu kez Reisi-cumhur İsmet İnönü'nün konuğu olarak Çankaya Köşkü'ndedir.

Uluslararası tarih alanında yazan bir önemli bir profesör. Dünya tarihi, uygarlık tarihi alanında eserleri yayınlanıyor birbiri ardı sıra. Dikkat ederseniz, ben yalnızca Türkiye'ye çok gidip geldiğini ve kimlerle görüştüğünü araştırdım. Kim bilir, diğer ülkelere de ne kadar gidip geliyor. Salt bir profesör, akademisyen olarak düşünmemek gerekiyor onu. Belki 'politika yapıcısı' demek daha doğru.

Toynbee'nin Türklerle ilişkisinde 1948 yılındaki görüşmesine ve bununla ilgili Reiscumhurun değerlendirmesine geçmeden ön-

ce, *The Manchester Guardian* haftalık gazetesindeki yazıları nedeniyle Londra Üniversitesi'ndeki Kings College'dan istifa etmek zorunda kaldığını belirtmeliyim. Ve bu aşamada çok ilginç bir şey var; onun yaşam öyküsü ile ilgili.

Cambridge Üniversitesi'nden değerli tarihçi Richard Clogg'un ortaya çıkardığı bir belgeye göre, Toynbee'nin evrakları arasında 1924-1925 yılında İstanbul Üniversitesi'nde çalışmak istediğine dair yazılmış bir mektup var. Bu taslak mektup muhataplarına gönderilmemiştir. Düşünün şimdi; Birinci Dünya Savaşı sırasında *The Blue Book*'u hazırlayan, bir kısmı uydurulmuş anlatımları, misyonerlerin raporlarını, mektuplarını kitap olarak yayınlayan bir şahsiyet; 1923 yılında İstanbul Üniversitesi'ne, ben, uluslararası ilişkiler tarihi, uygarlıklar tarihi dersleri vermek istiyorum, sizin kadronuzda görev almak istiyorum diye mektup hazırlıyor. Aklımda kaldığı kadarıyla, 1.800 sterlin istiyor maaş olarak. Gidiş-dönüş bileti, bir de uygun bir konut. Tarihçi Richard Clogg; "1.800 sterlin onun daha önce Yunan kürsüsünde aldığı paranın iki katıydı," diye yazıyor. Ben de bu sabah notlarımı gözden geçirirken hesap ettim; sterlin olarak iyi bir para; 2005 yılı itibarıyla bizim maaşlar 830 sterlin tutuyor. İyi bir para istemiş. Para önemli değil; tabii ki insanlar iş yaparken para isteyecekler de; Toynbee, İstanbul Üniversitesi'nde çalışmayı düşünebilecek kadar, daha önce tanıdığı Türklerin 'insan' olduğunu keşfetmiş. Dostları arasında da artık Türkler var. Bu arada şunu da belirtme izin verin. Toynbee'nin yakın dostları arasında geçen Türkler esas itibarıyla Reiscumhur Atatürk'e muhalefet yapan Türkler. Her ne kadar kendisi Ankara'ya geldiği zaman Reiscumhurla görüşüyorsa da, Halide Edip Hanım, Rauf (Orbay) Bey, Toynbee'nin

yakın dostları. Bu şahsiyetler Toynbee'nin Türkiye'ye bakışını önemli ölçüde hem olumlu, hem de olumsuz anlamda etkilemiş olabilirler.

1948 yılı Kasım ayında, ki Türkiye ziyaretinin ayrıntıları şöyledir, Toynbee kendi ifadesine göre Mardin'e kadar gidiyor. Türkiye'yi dolaşıyor. Bu defa amacı gelip sadece Reisicumhuru görmek veya Türk dostlarıyla görüşmek değil. Vilayet vilayet Türkiye'nin her tarafını geziyor. Zaten daha sonra bir başka yerde, "Ben, Türkiye'nin hemen hemen her yerini gezdim," diyor. Bilmiyorum şu salonda oturan meslektaşlarımın ne kadar Türkiye'nin her yerini bilir; ama Toynbee geziyor. Biraz önce söyledim, başka ülkeleri ne kadar geziyor bilmiyorum, ancak Türkiye'yi karış-karış geziyor.

Reisicumhur İsmet İnönü, o sırada Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan oğlu Erdal İnönü'ye bu görüşmeyle ilgili değerlendirmesini mektup olarak ifade ediyor. 1948 Kasım ayında Türkiye Reisicumhuru, Toynbee'yle görüştüktan sonra oğlu Erdal İnönü'ye yazdığı mektubunda çok ilginç bir değerlendirme de bulunuyor. Şimdi, İsmet İnönü'nün bu değerlendirmesini aynen okumak istiyorum. Yalnız sizlerden özel bir dileğim var. Bilirsiniz Anayasa'da cumhurbaşkanı seçilebilmek için yazılmış birtakım kurallar var. Merhum İnönü'nün bu mektubunu dinlerken cumhurbaşkanı seçilmek için Anayasa'da yazılı olmayan bazı kurallar da olmalı diye düşünebilirsiniz belki. Burada hayli entelektüel bir cumhurbaşkanı portresi çizilmiş.

"23 Kasım 1948 Salı. Ömer'in kitabı daha gelmedi,

Prof. Toynbee ile görüştüm, mütevazı, konuşurken ürkek bir âlim, *Study of History* kitabının hülâsâ edilmişini ısmarladım.”

Biliyorsunuz bu kitap önce on cilt sonra on iki cilt oldu. *Study of History*'nin bir de iki cilt olarak özetlenen basımı var, Türkiye Re-isicumhuru onu ısmarladığını söylüyor. “Daha okumadım,” diyor. Bakınız, bir cumhurbaşkanı kitap ısmarlıyor. Devam ediyor:

“Şöhretli bir eser olduğu görülüyor. *Uygarlıkların Yargılanması* adlı başka bir eseri var, onu okudum.”

Burada önemli bir nokta var. Re-isicumhurun sözünü ettiği kitap 1948 yılı başında yayımlanmıştır. Toynbee ile görüşmesi ise 1948 Kasım ayında yapılıyor, yani yılın başında yayımlanan kitabı okumuş Türkiye Re-isicumhuru. Mektup şöyle devam ediyor:

“[Toynbee,] ilk zamanlardaki makalelerinde Türk inkılâbını taklit sayıyor. Hristiyan ve garp medeniyeti kavramlarını bir tutuyor. Bazı yerleri bana o kadar geri ve taassuplu geldi ki, bir arkadaşıma verdim, okusun da münakaşa edelim diye.”

İşte şok bir cümle: İsmet İnönü: “Adam fazla Hristiyan ve dinci.” Kullandığı söz aynen böyle: “dinci”!

İsmet İnönü, kendisini ziyaret eden ünlü tarihçi Toynbee için oğlu Erdal İnönü'ye; “Bu adam fazla Hristiyan ve dinci”, diyor. Bu konuşma 1948 yılında yapılıyor. Konuşmama başlarken demiş-

tim ki, Toynbee'nin düşünce yaşamını değerlendirirken bir sorudan hareket ediyorum; onun düşünce yaşamında 'değişmeyen' ve 'değişen' nedir?

Bakınız; 1948 yılında artık, 1915'te yazdıkları, çizdikleri hakkında belli bir fikre sahibiz; onların savaş propagandası olduğunu biliyoruz. Fakat, 1921'den beri Türkleri 'insan' olarak tanımaya başlayan ve Türklerle ilgili bilimsel nesnellikten yoksun düşüncelerini değiştirmek gereği duyan "Bunlar da insan, bunları da birileri öldürüyor, demek ki bunlara da katliam yapılıyor," diye yazan bir tarihçi. 1948 yılında İsmet İnönü'yü ziyaret ettiğinde Türklerle ilgili önyargısını değiştirmiş, bir karalaması yok. O artık uygarlık tarihi üzerine yazan bir tarih otoritesi. Uluslararası bir tarih gurusu. Eserleri birbiri ardı sıra yayınlanıyor, çeşitli başkentlerde konferanslar veriyor, tartışmalara katılıyor. Ve yine de Türkiye Reisicumhuru kendine özgü bir anlatımla onu, "Adam fazla Hristiyan ve dinci," şeklinde tanımlıyor.

Yalnızca bu kadar değil. Örnek olarak söylüyorum; eğitimle ilgili görüşlerini incelediğiniz zaman da aşırı bir Hristiyanlık vardır Toynbee'de; eğitimin esas itibarıyla dine dayalı (=Hristiyanlığa dayalı) olması gerektiğini savunuyor. Bu tür cümleleri var.

1948 yılında, daha sonra 1952'de Türkiye'de onun yakın dostları arasında Ahmet Emin Yalman var. İlginçtir, Ahmet Emin Yalman'a suikast olayında geçmiş olsun telgrafı gönderiyor Toynbee.

Ahmet Emin Yalman anılarında, "Ondan bir telgraf aldım," diyor. Ahmet Emin Yalman da biliyorsunuz Batı ölçülerinde 'libe-

ral' bir Türk aydını. Toynbee ile ilgili olarak anılarında Reiscumhur İnönü'nün değerlendirmesini o da aynen doğruluyor. Ahmet Emin Yalman diyor ki, "Roma'da, Avrupa Konseyi'nin bir toplantısında Toynbee ile fena halde kaptık. Ancak, Hristiyan olanların medeniyet ailesine girebileceklerini söyledi." Bunun üzerine Toynbee ile dostu 'liberal' Türk aydını arasında çok şiddetli bir tartışma çıkıyor.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin Saygıdeğer Konukları;

Kendime yönelttiğim soruya tekrar gelirim, 'değişmeyen' bir görüş var Toynbee'de, bu 'değişmeyen' hep sürüyor. Peki 'değişen' nedir? Temas ettikçe, tanıdıkça, Türklerle ilgili düşüncelerinde 'değişiklik' oluyor veya genellemelerden kaçınıyor, 'Bütün Türkler kötüdür, bütün Türkler kan emicidir' şeklinde bir değerlendirme yapmaktan vazgeçiyor; 'Bunlar da insandır içlerinde kötü olanlar vardır, iyi olanlar vardır,' şeklinde bir değerlendirmeye doğru gidiyor.

Şimdi, ortada bir bakış açısı var. 26 yaşında bir gencin ailesinden, çevresinden, uluslararası bir topluluktan, bir gelenekten miras bir bakış açısı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında dönemin zorunlu kıldığı, bir propaganda faaliyetinin onun tarafından da yerine getirilen bir kısmı var kuşkusuz.

Konuşmamın sanıyorum gerek orijinal bilgilere dayanması bakımından bizim literatüre; ve izleyebildiğim kadarıyla uluslararası literatürde bu konuyla ilgili yayınlarda yeni olabilecek olan kısmına gelmiş bulunuyorum. Kuşkusuz benden önce saygıdeğer

bilim adamları tarafından *The Blue Book*'la ve İngiltere'de savaş sırasında oluşturulan propaganda bürosuyla ilgili birtakım çalışmalar yayımlandı, bunlar gerçekten fevkalâde başarılı çalışmalar. Prof. **Justin McCarthy** tarafından yapıldı; yine Londra'da yaşayan Dr. **Salâhi Sonyel** tarafından İngiliz arşivlerindeki bazı belgeler açıklandı; fakat ben de şanslı bir insan sayılmayım; çünkü, uluslararası birtakım önemli arşivlerde çalışmak gerçekten bir ayrıcalıktır. İngiliz arşivinde, Amerikan arşivinde, Cenevre'de Milletler Cemiyeti arşivinde çalışırken Tanrı'nın zaman zaman beni özellikle koruduğu gibi bir duyguya kapılmışımdır, bilimsel yaşamımda öyle mucizevi şeyler olmuştur ki nasıl anlatabilirim bilemiyorum? Aylarca birtakım dosyalara bakıyorsunuz, bir şeyler arıyorsunuz, tamam diyorsunuz, bu arşivde artık çalışmamı bitirdim, bundan sonra bir başka yere geçebilirim diyorsunuz, tam o gün akşam saat 17.00'ye doğru en son baktığınız bir dosyada öyle bir belge ve ipucu buluyorsunuz ki, orada bir ay daha devam ediyorsunuz.

Londra'da Kew Gardens'taki İngiliz arşivini tarihçi meslektaşlarım bilirler, gerçekten güzel bir ortamda çalışma olanağı var orada. İngiltere'yi ziyaretlerimden birisinde bugüne kadar herhangi bir yayında, herhangi bir yerde görmediğim bir şema ile karşılaşmıştım. O şemayı size şöyle anlatayım: 1914'ten 1918'e kadar İngiliz Genelkurmay Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığının bilgisi dahilinde oluşturulan propaganda bürosunun, -tabii büro deyince böyle ufak bir birim düşünmeyelim, çok büyük bir organizasyon, dünya çapında propaganda yapabilen adeta mükemmel bir organizasyon- bu organizasyonun şemasını buldum. Tabii inanmadım ve işte o zaman Tanrı'ya şunun için yakardım:

“Ey Tanrım bana birazcık daha süre ver de şemanın bir fotokopisini çektireyim ve ülkeme götürebileyim.”

Bu şemayı iki parça halinde fotokopi yaptırmıştım. Orijinali kırmızı-mavi kalemle çizilmiştir, ben siyah-beyaz fotokopisini aldım.³

Dünyadaki bütün büyük devletleri ve savaş alanlarındaki halkları bu şemanın içerisine yazmışlar. Her bir devleti bu müthiş propaganda faaliyetinin konusu olarak masalar şeklinde düşünürsek, örneğin, Arnold Toynbee Osmanlı İmparatorluğu, Mezopotamya, Arabistan, Mısır masasının sorumlusu. Her masanın, her devletin başına bir tane akademisyen dikmişler. Bu akademisyenin görevi o ülkelerle ilgili kimi haberleri propaganda teknikleri açısından işlemek. İnanılmaz bir örgüt, bütün dünyayı kapsıyor. Ve savaş süresince çalıştırılan, faaliyet gösteren bir propaganda örgütü.

1914 yılı Ağustos ayında bu dev propaganda örgütüyle ilgili olarak İngiltere'nin tanınmış tarihçilerini, sosyal bilimcilerini bir toplantıya davet ediyorlar. Ardından ikinci bir toplantı yapıyorlar, oraya da önemli gazetelerin editörlerini çağırıyorlar ve şunu söylüyorlar:

“Bu savaşı kazanmak için birtakım faaliyetler planladık. Bunların hepsini yapacağız. Nedir bu faaliyetlerin hedefi? Bu faaliyetlerin birinci derecedeki hedefi Amerika Birleşik Devletleri'ni İngiltere'nin

³ Prof. Dr. Hikmet Özdemir tarafından İngiltere Devlet Arşivi'nden getirilen bu şema konferans metninin sonundadır. (Ek 7)

ve müttefiklerinin yanında savaşa katmak. Öyle bir propaganda faaliyeti yürüteceğiz ki, bununla, Amerika Birleşik Devletleri'nin kamuoyunu değil, fakat o kamuoyunu oluşturma gücüne sahip Amerikan seçkinlerini hedef alacağız. Sizler onlara yönelik karalama faaliyetinde bulunacaksınız. Bunun için kitaplar yazacaksınız, broşürler hazırlayacaksınız, gazetelerde haberler birbirini kovalayacak. *New York Times* gibi büyük gazeteler dahil, hepsinde köşe yazarlarına makaleleri hazırlayıp sizler göndereceksiniz. Kiminle ilgileniyoruz? Osmanlı İmparatorluğu'yla Ermenilerle ilgileniyoruz veya Türklerle ilgileniyoruz veya Almanlar Belçika'yı işgal etmişler, Belçika'daki durumla ilgileniyoruz; bütün basının kullanacağı fotoğrafları, yazıları, haberleri, her şeyi hazırlayacaksınız."

Saygıdeğer Konuklar;

Süngülenmiş bebek fotoğrafları yayılıyor basın aracılığıyla. Çok acımasız bir savaş faaliyeti bu. Ve sonradan ortaya çıkıyor ki, süngülenmiş bebek fotoğrafları 1905 yılına ait.

Hemen belirtmek isterim ki, literatürde **Wellington House** diye bilinen bu faaliyet ve şemayla ilgili ve bu şemanın 1914-1918 arasında İngiltere'de bu çerçevede yapılan propaganda çalışmalarıyla ilgili çok uzun değerlendirmelerim olabilir. Fakat bu konferansımızda yalnızca Arnold Toynbee ile ve onun Ermeni sorununa bakışıyla ilgilenmek ve bu çerçevede konuşmak durumundayım. İşte Toynbee, genç bir insan olarak bu örgütlenmenin içerisinde yerini alıyor. Tabii iddialı olmak istemem; ancak bana öyle geliyor ki, bu şema ilk kez kamuoyunun önüne bu toplantıda konmuştur. İngiliz arşivinde çalışanlar bilirler, bazı dosyalar zamanla açılır. Yani şöyle söyleyeyim; örneğin, 1972 yılındaki

Kızıldere olaylarıyla ilgili bir dosya ile ilgili olarak "hiçbir zaman açılmayacaktır" kaydı vardır. Ama bazı dosyalarda açılma yılı olarak 2015 diyor, 2020 diyor vs... Dosya açıldığı zaman da tabii içinden bazı şeyleri çıkartmış olabiliyorlar, o zaman da oraya kâğıt koyuyorlar, falanca kanuna göre şu kısım veya belge (mektup) çıkarılmıştır. Mesela, ben hatırlıyorum, merhum Alpaslan Türkeş'e ait bir mektup vardı, o mektubun çıkarıldığına dair bir not görmüştüm. Amerikan arşivinde de buna benzer şeyler var. Amerika Birleşik Devletleri'nin milli güvenliği açısından şu belge kaldırılmıştır, diyordu. Belgenin kaldırıldığını o şekilde anlıyorsunuz, belgenin içeriğini öğrenemiyorsunuz. O ayrı bir şey. Wellington House bu işlerin yürütüldüğü binanın adı olduğu için, bu İngiliz propaganda faaliyetlerine 'Wellington House' adını vermemiz mümkün. Bazı akademisyenler Wellington House'un evraklarının önemli bir kısmının yok edildiğini söylüyorlar. Bu şema ya bir yere sıkışmış ya da bilmiyorum, yani dik-kati çekmedi ya da benim çok şanslı olduğum bir andı.

Bu şemada adları yazılan İngiliz aydınlarını, -sadece Toynbee değil, ki Toynbee'nin o sırada esamisi de pek okunmuyor- ünlü isimleri, profesörleri yargılıyor değilim. Açık söyleyeyim, bu insanlar İngiliz'dirler, vatanlarına hizmet etmişlerdir, İngiliz vatan-severidirler.

Savaştan sonraki yıllarda akademik anlamda İngiltere'de birtakım çalışmalar yapılmıştır. "*Black Propaganda*" (Kara Propaganda) demişlerdir bu döneme ve üretilen dokümanların hepsi, üzülerek söyleyeyim, yüzkarasıdır, utanç vericidir. Bunların çoğunun sahte üretim olduğunu kendileri akademik çalışmalarla ortaya çıkarmışlardır, Amerikalılar da bunu yapmışlardır. Üstelik

Amerikan kamuoyu bu faaliyetleri yüzünden İngilizlerden nefret etmiştir.

Bu propaganda faaliyeti başarılı olmuştur ve Amerika savaşa katılmıştır, 1917'de birçok kayıp vermiştir. Bu yüzden nefret etmişlerdir Amerikalılar; İngiliz kara propagandasıyla savaşa sürüklendikleri için. 1939'da Pearl Harbour baskınına kadar hiçbir zaman İngilizlere güvenmiyorlar, bu defa da aldatılacaklarını düşünüyorlar. İşte bugün dünya başkentlerinde bir kara hayalet olarak dolaştırılan 'Ermeni soykırımı' yalanı, o dönemin ve sözünü ettiğim propaganda şemasının mirasıdır. İtiraf edelim ki çok acımasız bir yöntem bu.

Tabii bu arada şunu da belirtmek isterim, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1915'teki zorunlu göç uygulamasında Ermeni kafilelerinden öldürülenler, yaşam koşullarının dayanılmazlığı nedeniyle ölenler olmamıştır gibi bir düşünceye de sahip değilim. O olaylarla ilgili değerlendirmelerim ayrı bir konudur, o olayların mutlaka incelenmesi, masaya yatırılması gerekiyor. Ama siz, kocca bir ulusu bir savaş dönemi propagandasının kurbanı olarak seçilen bir ulusu karanlık bir amaç için 'üretilmiş' sahte belgelerle mahkûm etmeye kalkarsanız, ki Ermeni iddialarının temelinde olan propaganda metinleridir bunlar, o zaman itiraz ederim.

Türk bilim adamları olarak bütün belgeleri bulmak, nerede ise ortaya çıkarmak kimin ne iddiası varsa hepsini tartışılır hale getirmek sorumluluğumuz vardır.

Aksi halde bir dogma ile karşı karşıya kalırız.

Toynbee'nin kendisi de bu 'erken' dönem kitaplarını atlıyor. 1957 yılında sorulduğunda, "Savaş propagandasıydı," diyor.

Belirtmek isterim ki, tarih alanında bilimsel yöntemlerin nasıl başarılı bir şekilde kullanıldığını da yine tarihçi Toynbee'den öğreniyoruz. O zaman benim için iki tane Toynbee vardır demem yanlış olmaz. Biri, kendisini tarihçi olarak kanıtlayan 'Profesör Arnold Toynbee'; diğeri de bunun dışında bilimsel yaşamının ilk yıllarında bir savaş propagandasında aktif görev alan ve bunu ülkesi için yaptığına inanan, kendi kuşağıyla beraber savaşa gitsaydı öleceğini söyleyen, ama bir şekilde 'Wellington House' diye sonradan kötü bir şöhreti olan propaganda bürosunda hizmet eden bir Toynbee daha var.

Şimdi izin vererseniz, İngiliz arşivinde bulunan iki kutuyu biraz ayrıntılı biçimde anlatmak istiyorum. Bu kutuların üst tarafında Toynbee'nin kendi el yazısıyla ismi yazıyor. Kutularda Toynbee'nin *The Blue Book*'u hazırlarken yaptığı bütün yazışmalar var. Bu yazışmaların tamamı 600 adet kadar; bizzat Toynbee tarafından yazılan mektupların birer nüshası orada. Bu mektuplar üzerinde ciddi bir okuma yaptığınız zaman, -ki ben bu mektupların benim çalışmalarım açısından çok önemli olanlarının fotokopilerini aldım, getirdim- bu kitabın hazırlandığı ortamı (iklimi) yaşıyorsunuz. Söz konusu olan mektuplardan birkaç tanesini birazdan okuyacağım, ki bu mektuplardaki bilgiler sanıyorum ilk kez açıklanmış olacaktır.

Burada sizlerin huzurlarınızda bilimsel kanıtlarla önemli bir açıklamada bulunuyorum. İngiltere Devlet Arşivi'nde bulunan ve birazdan okuyacağım bu mektuplar, bizzat Toynbee'nin yaptığı

işe hiç güvenmediğini kanıtlıyor, buna özellikle dikkatinizi çekiyorum; Arnold Toynbee kendi yaptığı işe güvenmediğini itiraf ediyor!

15 Haziran 1916 tarihli ve Boston'da Dr. James Barton'a yazılan mektup:

"(...)

Materyal prova aşamasına gelir gelmez size bölümler halinde parça parça göndereceğim. Dikkatle okuduktan sonra, derlememdeki herhangi bir boşluğu gizli kalmak kaydıyla doldurabileceğinizi düşünürseniz -benim metnimde sözü geçen belgelerin yazarlarının gizli tutulacak olan adları ve metnin içinde boş bırakılan kişi ve yer adları- size fazlasıyla minnettar kalacağım. Kitabımın önsözünde, sözü edilen kişi ve yer adlarının bizzat bende saklı olduğunu belirtmezsem, bu belgelerin editörü olarak durumum çok zayıflayacak."⁴

Bu arada yeri gelmişken olayları iyi bilen (?) bir kişi tarafından hemen ertesi günü, 16 Haziran 1916 tarihli ve Lord Bryce'a yazılan bir mektuptaki çok ilginç bir bilgiyi de aktarmak isterim (bu mektubun yazarını ne yazık ki şu ana kadar belirleyemedim).

Lord Bryce'a gönderilen bu mektupta aynen şöyle deniliyor:

⁴ Mektubun tıpkıbasımı için bkz: Ek 3a ve 3b.

"(...) Belgelere yaptığı muameleden anladığım kadarıyla (gizli tutulan isimlerin kaydını tutmamış olması vs.) Barton da deliller hakkında pek net bir fikir sahibi değil."⁵

(Mektupta adı geçen kişi, Amerikan misyoner hareketinin öncülerinden James Barton'dır.)

20 Haziran 1916 tarihli ve Boston'da Dr. Rockwell'e yazılan mektup:

"(...)

(...) Sizin ve Dr. Barton'ın bilgi verebileceğini düşündüğüm özel belgelerin de listesini de ilişkide gönderiyorum.

Yayımlanacak bütün belgelerin yazarlarının adlarını gizli kalmak koşuluyla bilmem elbette çok önemli. Kitabın önsözünde, bazı isimleri gizli tutmak zorunda kalmama rağmen tümünün bende saklı olduğunu ve koşullar elverdiğinde yayımlamayı düşündüğümü yazabilmek istiyorum. Bazı vakalarda isimleri bilmediğimi kabul etmek zorunda kalırsam, bu, delillerin tümünü zayıflatacak bir etki yaratacaktır.

(...) "⁶

⁵ Mektubun tıpkıbasımı için bkz: Ek 4a, 4b ve 4c.

⁶ Mektubun tıpkıbasımı için bkz: Ek 5a ve 5b.

Toynbee bu sıkıntısını James Barton dışında, Cenevre'den M. Leopold Favre ile, Paris'ten Bogos Nubar Paşaya da yazmıştır.

Fakat, onun asıl en çok edici ve müthiş itirafı, 23 Haziran 1916 tarihinde Oxford Üniversitesi'nden Prof. Margoliouth'a hitaben yazılan mektubunda yer alan şu satırlardır ve Türkler hakkında hazırlanan *The Blue Book* adlı kitabın daha doğarken ne kadar çürük olduğunun bizzat yazarı tarafından itirafıdır:

"Sayın Profesör Margoliouth,

1915'te Ermenilerin gördüğü muameleyle ilgili belgelerden oluşan kapsamlı bir derleme için yazdığım giriş yazısını ilişikte gönderiyorum.

Vakit ayırıp göz atarsanız ve gerçekler hakkında göze batan hatalı bir ifade veya yanlış noktalar varsa afişe etmenizi rica ediyorum. Benim konu hakkındaki bilgimin büyük bölümü pek sağlam değil ve ikinci ağızdan edinilmiş bilgilerden oluşuyor."

Bu ricayla sizi rahatsız etmekte tereddüt ettim, ancak belgeler 'Devlet Mavi Kitap'ı olarak yayınlanacak, onun için de yayınlanırken tarihsel doğruluk taşıdığından emin olmamız çok önemli."

Türkiye Bilimler Akademisi'nin Saygıdeğer Konukları; 1914-1918 arasında savaş koşullarında kuşkusuz İngiltere hükümetinin kararıyla, biz o zaman biliyorsunuz İngiltere ile savaşıyoruz, çok

⁷ Mektubun tıpkıbasımı için bkz: Ek 6.

özel koşullarda yapılan birtakım propaganda çalışmaları bugün Ermeni çevrelerce veya bazı ülkelerin parlamentolarınca adeta bir 'Kutsal Kitap' dokunulmazlığı içerisinde değerlendirilmektedir. Bilimsel olarak bizim bütün bu dokümanları gerek İngiliz hükümeti tarafından o dönemde hazırlattırılmış olan, Amerika'da, Almanya'da hazırlanan bütün dokümanları didik didik etme hakkımız ve görevimiz vardır. Böyle bir hakkımız vardır bilim adamları olarak, böyle bir görevimiz vardır bu ülkenin aydınları olarak. Tabii bunu görev olarak kabul ediyorum derken gönüllükten söz ediyorum, ki ben gönüllü olarak bu işi yapmaktayım.

90 yıl aradan sonra bugün bu mektuplar veya öteki yayınlar değerlendirildiğinde 'Canım bunlar bir savaş propagandası idi, bir kenara atılmadı mı,' diye düşünmek mümkündür. Ne yazık ki, sayın konuklar, bizimle ilgili olanlar hiçbir zaman bir kenara atılmadı. Almanya ile ilgili olanlar atıldı bir kenara, yani Almanya ile ilgili bütün iddiaların yalan olduğunu İngilizler kabul ettiler. Ve Almanya'yı bu savaş iftiraları yüzünden suçladıkları için üzgün olduklarını söylediler. Bizim böyle bir girişimimiz oldu mu?

O günkü koşullarda sorarsanız, Türkiye'de zaten Ermenilerle ilgili yargılamalar, Ermenilerin zorunlu göçüyle ilgili suiistimal (görevi kötüye kullanma) yargılamaları daha 1915'te zorunlu göç sürerken başlamıştı. Sonradan işgal İstanbul'unda da farklı bir bakış açısıyla devam ettirilmişti biliyorsunuz. Bu ayrıntılar tabii bu konferansın konusu değil. 1920'de Türkiye'nin en seçkin devlet adamları, askerleri, politikacıları, aydınları Malta'ya götürüldüler, İngiliz makamları tarafından orada birer rehine olarak tutuldular. Rehine diyorum çünkü Malta, Türkiye'nin sınırları dı-

şındaydı, İngiliz kuvvetleri tarafından, işgal kuvvetleri tarafından zorla götürüldüler. Malta'da bu insanların haklarında iddianameler hazırlandı, o sırada savaş sonrası suçlularının yargılanmasıyla ilgili birtakım girişimler de yapılmıştı. Bu konudaki ayrıntılara da girmek istemiyorum. Ama bizim açımızdan, Türkiye Cumhuriyeti açısından Lozan'da bütün bu konular kapanmıştır. bir daha açılmamak üzere kapanmıştır.

Burada yeri gelmişken bir ayrıntıyı aktarmak isterim. Lozan'a giden İsmet Paşa Başkanlığındaki heyete bir talimat verilmiştir, o talimatta heyetin hangi durumda ne yapması gerektiği belirtilmiştir. Örnek olarak, deniliyordu ki, falan konu masada önünüze konursa, bu konuyu bizimle bir görüşün, Ankara ile istişare edin, ondan sonra biz size bir talimat veririz. Fılan konu söylenirse bu konuda da kendiniz bir karar verin, bize sormanıza gerek yok; ama bir tek konu vardır, o da şu idi, eğer Ermeni meselesi masaya getirilecek olursa hiç bize sormadan derhal geri döneceksiniz. Verilen talimat budur ve Lozan'da masaya bu konu pazarlık masasına konulamamıştır ve kimse de koyamamıştır. Ermeni çevreleri, Misak-ı Millî sınırları içinde kalan topraklardan bir *National Home* yani, kendileri için bir 'milli yurt' istiyorlardı; oysa, Atatürk'ün de belirttiği gibi, o sırada daha önce 1917'de kurulan Ermenistan Cumhuriyeti vardı ve Sovyet ihtilalinden sonra o Ermenistan Cumhuriyeti de oraya (Sovyetlere) katılmıştı ve karşı tarafa böyle bir talebin kabul edilemeyeceğini, yeni Türkiye'nin kurucu önderliği tereddütsüz şekilde açıklamıştı.

Bir diğer önemli ayrıntı: Toynbee'nin 1920'de, Birinci Dünya Savaşı sonunda Paris görüşmelerinde Türkiye ile ilgili çözümü şu

şekilde idi. "İstanbul Boğazının Anadolu yakası Türklere kalsın, öbür tarafı da Rumlara verilsin, İzmir filan da Türklerde kalsın." Çok ilginç, eğer Türkiye'nin kaderi başka merkezlere bırakılsaydı, Ankara dışında çok başka çözümler bulunmuş olacaktı; bizim için modeller biçenler, roller verenler çok fazla idi. Doğrusu, bir tek kişinin yaşamından, bir sorunla ilgili tutumundan bu noktaya geldiğim için de hayli üzüntülüymüm. Kuvvetle inanıyorum ki, Toynbee'nin yaşamında hiçbir zaman değişmediğini saptadığım kendi 'uygarlık' anlayışı ve Hristiyanlık koşulu bugün belki bazı Avrupa ülkelerinin kamuoyları tarafından da benimsenmektedir. O nedenle, bizim işimiz, kendimizi anlatmak açısından her zamankinden daha zor olacak diye düşünüyorum.

Bundan 25 yıl kadar önce Ankara'da, Siyasal Bilgilerde yüksek lisans ve doktora derslerine devam ederken, kulakları çınlasın, Mete Tuncay Hocamız, o zaman daha 1402'lik olmamıştı, son derslerini veriyor, ama ne olacağı da belli. Hepimiz bekliyoruz yani. Fakültenin koridorlarına sarı zarfların uçuştğu bir dönem. Mete Hoca'nın bir gün derste şöyle bir şey söylediğini anımsıyorum. Biraz da yadırgadığım bir cümle kurmuştu. Dedi ki, "Tarih her 25 yılda bir ya da ne bileyim 50 yılda bir yeniden yazılmak durumundadır." Doğrusu ben metodolojik olarak bu cümleyi Mete Hoca söyledi diye önemsemekle birlikte, anlayamamıştım. Kendi kendime, "Yahu bu tarih denilen şey bir kere oturulur, adam gibi yazılır, ne olacak canım işte ondan sonra da okunur, ne değişecek ki tarihte?" diye düşünmüştüm. Fakat aradan zaman geçti ve Mete Hoca'nın söylediği konuyu şimdi anlıyorum. Ve 1915'in yeniden yazılması gerektiğine inanıyorum. Öyle sanıyorum ki bunu da yapacağım.

SORULAR

PROF. DR. OKTAY BEŞKARDEŞ – Teşekkür ediyorum bu güzel konuşmanız için. Ben tarihçi değilim, mühendisim, söylediklerinize tabii ki katılıyorum, bir de Ermeni dosyası ve Kâmuran Gürün'ün kitabında o zamanki *London Times* kapağında Ermenilerin yaptığı zulmü gösteren fotoğraflar yayınlandığı zaman, aynı belgelerin içerisinde Toynbee'nin derginin editörlerine bir mektubu var. Söylediğiniz dezenformasyon, propaganda ofisinin ne yaptığını tescil eden, siz çok iyi biliyorsunuzdur; diyor ki; Türklerin şark milletleri gözünde haksızlığa uğramış asil, vakur, cömert bir millet olduğu fikrini çürütmek, İngiliz İmparatorluğunun - tam tarihini hatırlamıyorum- 70 yılını almıştır. Kapağa koyduğunuz bu resimlerle bütün bu dezenformasyon olayımızı perişan ediyorsunuz. Mutlaka bu sizin dediğinizi kanıtlayan bir şey. Fakat ben bir konuda görüşünüze başvurmak istiyorum. *Uygarlıklar Yargılanıyor*'un ikinci cildinde, bu 1916'dan başlayan, Toynbee'nin gençlik döneminden artık olgun dönemine bilim adamına ulaştığı zaman çıkan üründe, bizim mühendis tabiriyle, medeniyetlerin 'sinizoyidal periyotlar' halinde nasıl inip çıktıklarının mekanizmasını izah etmeye çalışan bir yaklaşımı var. Evet, Batı medeniyetini tasvir ederken, Hristiyan medeniyetinin şu an hâkim olduğunu, ancak hatta bir yerinde diyor ki, eğer 50 veya 100 sene evveline gidip mandarinlere veya Türklere sorsaydık böyle bir şey geleceğini, bu barbar insanlar bu medeniyeti çıkaramazdı diyor. Dolayısıyla, tabii kendi kültüründen gurur duyan bir adam, ama Toynbee'nin esas baktığı mekanik olarak bu say-

kıl. İsmet Paşa hakkında söylediklerine, önceki sayın cumhurbaşkanlarımız hakkında söylediklerine ben burada değinmiyorum; oradaki sıfat tabii onun; dolayısıyla, İsmet Paşanın tepkisi veya oğlunun yazısı sizler tarafından daha iyi değerlendirilir, çünkü kitap hâlâ yayımlanıyor ve orada İsmet Paşa hakkında ne sıfat kullandığını biliyoruz.

Esas olay, Türkiye'deki daha sonraki gelişmelerde, bildiğiniz gibi bu mekanizma içerisinde medeniyetlerin çöküp, tekrar yeni bir medeniyet haline gelirken, galip gelen medeniyetin özelliklerini mekanik bir şekilde izah ederken, orası çok ilginç ve 1948'den sonraki gözlemleri biraz ona yönelik. Öbür taraftan bir şeyi daha istirham edeceğim bu Ermeni konusunda; yine İngiliz belgelerinde biliyorsunuz Kürt, Ermeni, Bulgar, Yunan kardeşlerimize gerçeği gösterecek belge var; onların nasıl bu dezenformasyon içerisinde bir nevi sarf malzemesi olarak kullanıldığını kanıtlayan, onlar hakkında kullanılan sıfatları, bu dezenformasyonu yapan kişilerin o Osmanlı tebaası hakkında kullandığı sıfatları onların da bilmeleri lazım; bu konuları da açığa çıkarırsanız çok müteşekkirdiriz.

PROF. DR. HİKMET ÖZDEMİR – Benim, sizin söylediklerinize eklemek istediğim ya da söylemek istediğim bir şey yok. Yalnız, iki konuda düşüncemi aktarmak isterim. Bir tanesi, özellikle tarih yazımında araya zaman girerse bir güç o alana tümüyle hâkim olabiliyor. Toynbee'nin kendi anlatımıyla söylersek, örneğin eski Suriye ile Filistin ile ilgili sadece Yahudilerin yazdığı şeyler biliniyor, muhtemelen öbürleri açısından da bir şeyler yazılmış olsa ortaya daha farklı anlatımlar çıkacak, ama hâkim olan bakış açısı

sı Yahudilerinki diyor. Başka zamanlarda da, başka yerlerde de kazananın tarihinin yazıldığını söylüyor. Yani kaybeden açısından yazıldığını o da kabul etmiyor zaten. Şimdi, söz konusu olan aşağı yukarı 100 yıllık dönem içerisinde Batıda bizimle ilgili olarak bir 'sanal bellek' oluşmuş durumda; yani 1915'le ve daha sonrasında ilgili olarak. Bu 'sanal bellek' ortadan kaldırılabilir mi, belki hiçbir zaman mümkün olmayacak; fakat etkisini kırmak birazcık olsa mümkündür. Zaten bunun etkisini eğer kıramazsak, gerek bizden sonraki kuşaklar, gerekse şu anda Avrupa'da, Amerika'da yaşayan Türklerin çocuklarını büyük sorunlar bekleyecek. Ders kitaplarına bunun yansıdığını biliyoruz. Bu 'sanal bellek' ile nasıl bir mücadele verilecek; teker teker her bir konu masaya yatırılıp, araştırmalarla bilimsel çalışmalarla bunu ortaya koymaya kimin gücü yetecek? Türk üniversitelerinin önemli bir kısmının ne durumda olduğunu biliyoruz. Sözü uzatmamak için, Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi'ndeki durumu söyleyeyim: Arnold Toynbee ile ilgili bir yüksek lisans tezi, bir de bir felsefe bölümünde bir doktora tezi var, tarih yaklaşımı üzerine. Fakat şu anlattığım konularla ilgili tek bir doktora tezi yok. Böyle bir şey olabilir mi? Yani bunu biz matematiksel olarak düşünsük, bu kadar önemli bir tarihçiyle ve konuyla ilgili mutlaka tarih bölümlerimizde birkaç tane doktora tezi yazılması gerekirdi, Konferansın başında söyledim, yayınevlerinin verdiği biyografi bilgilerinde bile Toynbee'nin Ermenileri Türklerin katlettiği safsatası ile ilgili kitaplarının hiçbirisinin ismi bile yer almıyor, ama herhangi bir internet sayfasına girdiğinizde Blue Book'u, Toynbee'yi ve Lord Bryce'in iddialarını okuyorsunuz.

PROF. DR. BERRİN YURDADOĞ – Efendim, çok teşekkür ederim,

gerçekten çok faydalandım ve beni bir hayli eski yıllara götürdünüz, doçentlik tezime hazırlık için çalışırken, konum Anglo-Amerikan literatüründe Atatürk ve devrimleri idi. Birtakım kitapları Türkiye’de bulamıyordum, bana bir burs verdiler ve İngiltere’ye, *British Museum*’a çalışma imkânı sağlayarak gönderdiler, bazı literatürü orada bulabildim, daha önce Türkiye’de ben bunlara rastlamamıştım. Lord Bryce’in kitabının önsözünde şu cümleleri hatırlıyorum, bu 1961’de oluyor. Diyor ki, elimizde Türklerin Ermenilere yaptığı mezalimle ilgili çok önemli belgeler var ve bunları neşredeceğiz diye düşünürken bir genç -sizin 26 yaşında dediğiniz delikanlı- tarihçi buldum, ona verdim, o bunları yazıyor, işte elinizdeki risaleler bunlardır. Biraz evvel siz de söylediniz inanmadığınızı, ama inanmamış olsa bile bunu yazmış, yalnız sonradan bunu yazdığını söylemeyi herhalde ihmal etmiş ya da hoş görmemiş. Türkiye’de de ben bunun herhangi bir yerde kendisi tarafından söylendiğini görmedim, 1965’te Türkiye’de bir konferansını dinledim ve kendisine sordum. İlk kitabı olarak Türkiye ile ilgili *Western Question*’dan bahsetmişti ve şöyle söylemişti: “*Western Question* adlı kitabımda Türkleri övdüğüm için, Türklerin tarafını tuttuğum için işimden çıkarıldım.” *Western Question* kitabının bence çok çok basite indirgenmiş hali o şöyledir: eğer Fransızlar Ermenileri, İngilizler de Yunanlıları tutmasaydı böyle bir *Western Question* diye bir şey ortaya çıkmazdı, kitabın sonunda ortaya çıkan budur. Türklerin lehinde çirkin iddiaları ihtiva eden bu Ermeni meselesiyle ilgili kitaplar ne oluyor diye sorduğumda bana, “Nasıl okudunuz?” dedi. Söyledim kendisine. “Ama,” dedi “o zamandan bu zamana değişmiş olmaz mı?” Ben, o zaman kendisine medeniyet tarihindeki sözlerini hatırlattım, orada da diyor ki, “Türkler, dünya medeniyetine

hiçbir katkıda bulunmamıştır.” Bunu söyleyen adam sonradan Türk dostu olduğunu da söylüyor, nasıl oluyor bilmiyorum, acaba bunu, sizin söylediğiniz gibi Hristiyanları kollamasıyla ve medeniyette Hristiyanlığı benimsememiş kişilerin medeniyete katkıda bulunamayacağı şeklinde mi açıklamak lazım bilemiyorum, Lord Bryce’ın da Ermeni iddialarının sorumlusu olduğu çok belli. İngiltere’de aslında belki tasvip edilecek bir şey değil gibi görünür, ama bence çok önemli bir şey, keşke her memleketin öyle bir şeyi olsa. Nasıl Lord Bryce doğrudan doğruya Ermenileri kollamışsa, her türlü sorunda Sir Mark Sykes da, biliyorsunuz, Kürtleri kollamıştır. Şimdi, ortaya çıkan şöyle bir şey var. Sözü-nüzün başlangıcında, zannediyorum demiştiniz ki, Toynbee mi bu fikre sahipti, İngilizlerde bu tür bir şey çoktan mı devam ediyordu da onu sürdürdü, kendiliğinden mi geldi? Zannediyorum ki, kitapların yazdığına göre, bu benim sözüm değil, Avam Kamarası’nda lumbago sancıları içinde Türklerin barbarlığını iddia eden ve Türklerin sandık sepet geldikleri yere gönderilmelerini isteyen Gladstone idi. Ondan sonra ne değişti, şimdiye kadar ne değişti? Örneğin, Gelibolu için de kendileri sadece geri döndük diyorlar, Gelibolu’dan döndük, nasıl bir dönüş ise. O halde dostlarımız yine dost olsunlar, ama kimlerin ne düşündüğünü bilelim ve zannediyorum ki, bu kimseyi incitmez, ama Ermenilerin meselesinin çok iyi götürüldüğü şuradan belli: Biliyorsunuz dört veçhesi vardı. Bir, Ermeni meselesini gündemde tutabilmek. İki, tasvip edenin çoğalmasını sağlamak; ikisi oldu. Üçüncüsü, Türkleri parasal olarak tazminata mahkûm ettirebilmek. Son merhale de toprak alabilmek. Bir hayli yol kat ettiler, çünkü bir hayli kendilerini kollayan kimse var, inansınlar ya da inanmasınlar, bugün de bir gazetede okudum, tarih kitaplarında Ermeni me-

selesi de aynen yazılacakmış, onların görüşü ve bizim görüşümüz olarak ve kararı vermek çocuklara bırakılacakmış. Küçük çocuk nereden kararı verecek? Evet, ikisi de yazılsın, reddedilmesin Ermenilerin böyle istekleri olduğu; ama eğer elimizdeki belgeleri saklamayı arzu etmiyorsak, herhalde onlardan da bir nebze bahsedilmesi lazım diye düşünüyorum.

NACI AKCAL (Hukukçu, emekli memur) – Ben bir soru soracağım, bir de bir fikrimi söylemek istiyorum. Toynbee Hristiyan uygarlığıyla Batı uygarlığından bahsetmiş; Batı uygarlığını çok iyi anlıyorum, özellikle 1500'lerden sonra gördük; fakat Hristiyan uygarlığından hiçbir şey anlamıyorum. Hristiyanlığın çıkışından itibaren 15 asır Galileo'ya kadar gaddarca bir şey uygulamıştır, alimler yakılmıştır, hatta Galileo son anda kurtulmuştur; böyle bir dinin uygarlıkla ilgisini anlamıyorum, bilginiz varsa rica edeceğim. Bir de bir görüşüm var. Dediniz ki, Türkiye'de yeterince çalışma yapılmıyor, doktora tezleri vesaire, 75 milyon Türk her birimiz bir doktora tezi yazsak, her birimiz belge alıp çıksak, Avrupa'ya Türkiye'nin haklılığını kanıtlayamayız, hem de hakiki belgeler olsa elimizde. Art niyetleri var efendim. Siz ne dersenez deyin, özel talimatlandırılmış insanları mutlaka bizi mahkûm etmek için bir şeyler bulmaktadırlar, aslı olsun olmasın. Onun için, Türkiye'nin bir yolu var: çok güçlü devlet olması lazım. Biz bugün bir Japonya gibi olabilseydik, ekonomisiyle, pozitif bilim ve teknolojisiyle ve aynı olaylar olsaydı, 1915'te kimse ses çıkarmazdı, hiç kimse Avustralya'daki yerlilerin öldürülmesinden, zencilere yapılanlardan, İspanyolların iki yıl içinde 55 milyon Güney Amerikalı yerliyi öldürdüğünden bahsetmiyor; niye; güçlü devletler, din birliği var vesaire. Biz ne yaparsak yapalım, hiç sanmıyorum başarılı olacağımızı efendim.

BİR DİNLEYİCİ (Ankara Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Arap Dili Edebiyatı son sınıf) – Bizim fakültede son üç aydır, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden çeşitli asistan arkadaşlar 'Türk Dış Politikası' adıyla bir seçmeli ders veriyorlar; ben almadığım halde bu derse katıldım. Derse katılan arkadaşlar gerek meraklarından gerek seçmeli ders almak zorunluluğundan katılıyorlar. Bu derste şöyle bir söz çekti benim dikkatimi. Çok yansız yaklaşılmaya çalışılıyor konulara derste, fakat bu Ermeni katliamıyla ilgili bir konu anlatılırken araştırma görevlisi arkadaşımız şöyle bir söz söylemişti: 1915 yılında hiçbir önlem almadan bir toplumu bir yerden bir yere sürmeye kalkarsanız, tehcir etmeye kalkarsanız bu tabii ki soykırımdır lafı geçti ve bunu, sizin yaptığınız araştırmalardan haberi olmayan bir insan söyledi. Bu ne kadar doğrudur, yani bizler öğrenci olarak bunlara ne kadar inanmalıyız, ne kadar doğrudur ,ben fikrinizi almak istemiştim.

PROF. DR. DUYGU BAZOĞLU SEZER (Bilkent Ü.) – Sayın Profesör, çok değerli bir konuşma yaptınız, çok teşekkür ederim. Ben kısaca şunu sormak isterdim. Özellikle bu Avrupa kimliği nedir falan gibi son sıralarda moda olan çalışmalarımızdan birisini ben de yapıyordum; geçen sene, batıda yayımlanan, ismi çok iyi bilinen birkaç dergideki araştırmalarda Toynbee'den epeyce güvenilmez bir araştırmacı ve tarihçi olarak bahsediliyordu; onun, Avrupalı kimdir konusundaki, medeniyetler tarihindeki kavramlar çerçevesinde ve çalışmaları çerçevesinde Avrupa kimliği konusundaki söylemlerine atıfta bulunulurken, bu tarihçi hakkında olumsuz değerlendirmelere, yani bunun yaptığı çalışmalara güven olmaz denilen bir yaklaşıma çok sık rastladım. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz? Sizin çalışmalarınız çok daha geniş,

özellikle bugün anlattığınızdan bu da ortaya çıkıyor, bu bir. İkinci, çok ciddi bir konuya parmak bastınız. Türk üniversitelerinde bu konularda yapılan çalışmalar, hangi yönde olursa olsun, benim de görebildiğim kadarıyla çok az veya daha doğrusu yok denecek kadar az. Bence bu çok ciddi bir eksik, bunu nasıl kapatabiliriz; yani eğer Türkiye üniversitelerinde bu çalışmalar yapılmıyorsa ve dışarıda çok sık yapılıyorsa, burada bizim tabii ki çok ciddi bir dezavantajımız olacaktır, bu nasıl kapatılabilir? Bugün 80'e yakın veya belki de üstünde üniversitemiz var, buralarda ne yapılabilir diye size somut bir soru yöneltmek istedim. Teşekkür ederim.

DOĞAN SOYASLAN (Hukukçu) – Şimdi, her sene 24 Nisan'da Fransız gazetelerinde, özellikle *Le Monde*'da Türkiye aleyhine yazı çıkar, soykırım yapıldığına dair. Ben bugüne kadar bir Türk bilim adamının bu konuda yazı yazdığını, elçiliklerden cevap geldiğini bilmiyorum. Bu bir. Önümüzdeki aylarda Boston'da bir toplantı var, ona Türkiye'den herhangi bir bilim adamı iştirak ediyor mu, toplantının birinci maddesi bu mesele. Bu konuda bilgiye ihtiyacım var. Bir şey iddia ediliyorsa bir de karşı iddia olmalı; ya kabul edilmeli yahut da siz haklısınız denmeli. Türkiye adına bunu hiç söyleyen yok. Bir-iki hususa daha dikkatinizi çekeyim. Fransızların Cezayir'de yaptıklarına ilişkin iki-üç sene önce Fransız savcılığına suç duyurusunda bulunuldu; Cezayirli kanunilik ilkesi yok dediler. Fransızlar, zamanaşımına uğradı dediler ve reddettiler şikâyeti, yani takipsizlik kararı verdiler. Ceza hukuku açısından baktığımızda doğru bir yaklaşım. Şimdi, soykırım olayı Hitler'in Yahudilere yaptıklarından sonra çıktı. Bu olaylar 1915'te oldu ise, ki oldu bu, bu kavram yoktu, bir. Ulus-

lararası kamu vicdanı bu düzeyde değildi, iki. Biz 2005 senesi-
nin vicdanıyla 1915 olaylarını yargılıyoruz, üç. Türkiye, soykırı-
mın önlenmesine dair sözleşmeyi İkinci Dünya Harbi'nden son-
ra, 1948'te imzaladı, yani imzalanan tarihten itibaren Türkiye'yi
yükümlülük altına sokar. Benim ricam sizden şu. Niye uluslara-
rası basında İngiliz, Fransız basınında, Alman basınında bu
adamları cevaplandırmıyoruz? Bundan sonra yapalım; belki şu-
nu diyeceksiniz, yazmıyorlar diyeceksiniz; bilmiyorum, bu zama-
na kadar girişimde bulunuldu mu; olsun bir daha girişimde bulu-
nalım derim. Teşekkür ederim.

NAHİT KARAKÜLAH (Bilgisayar Yüksek Mühendisi) – Hocam
çok teşekkür ediyorum. Siyasetle uğraşıyorum. Benim sorum şu.
Bu kadar ciddi bir Türkiye sorununu Türkiye nasıl bir organizas-
yonla, nasıl bir metodolojiyle, nasıl bir bilgi bankasıyla, nasıl üni-
versite, dışişleri, başbakanlık, bu konuyla ilgili yurtiçi, yurtdışı
kuruluşlar arasında yatay ve dikey bilgi akışıyla mücadele edebi-
lecek, böyle bir organizasyon var mıdır Türkiye'de? Siz çok bil-
gilisiniz ve bu bilgiyi de ilgili yerlere, ilgili makamlara, ilgili kişile-
re yerinde sunabilmemiz lazım. Teşekkür ediyorum.

**DR. HASAN OKTAY (Avrasya Strateji Araştırma Merkezi Ermeni
Araştırma Enstitüsü) –** Sayın hocamla zaman zaman bir araya
geliyoruz, konuşuyoruz, Türkiye'nin önündeki problemleri Er-
meni sorunu bağlamında, neler yapılması gerektiğiyle ilgili ciddi
çalışmalar yapılıyor. Hepimizin bildiği gibi 2005 yılı Ermeni soy-
kırımı iddialarının -ben sözde kelimesini başında kullanmak iste-
miyorum, hocam çok güzel anlattı olayı- 90. yıldönümü ve bu-
nunla ilgili de -Türk basınında Asya'daki depremden sonra tsu-

nami moda oldu- Türkiye'de Ermeni tsunamisi geliyor, hazır olun gibi Türk basınını güya hazırlama gündemi oluşturuldu ve Türkiye'nin bu konuda hazır olmadığını, hazır olmasının da mümkün olmadığını, Ermenilerin neredeyse psikolojik olarak haklı olduklarını Türk kamuoyuna kabul ettirme sürecine girildi. Bu süreç ciddi bir tehlike olarak karşımıza çıkacak. Hanımefendinin bahsettiği gibi, bugün bir profesörümüz açıklama yapıyor, diyor ki, Ermeni tezlerini ve Türk tezlerini Türk kitaplarında okutacağız, gençler karar versin. Bu ve bunun gibi bir sürü problemlerle karşı karşıyayız, yani iç kamuoyuna karşı ciddi bir psikolojik kırılma yaşatılmaya çalışılıyor. Şimdi, bunun karşılığında ise neler yapılıyor, neler yapılması lazım? Kısaca, Eylül ayı başında Türk tezini savunan ASAM mensubu olarak 15 günlük bir Ermenistan seyahatinde bulundum ve -o sözde kelimesini yine kullanmak istemiyorum- soykırım müzesini gezdim; Lavrenti Barsegian'la 3,5-4 saate yakın konuştuk ve orada sayın hocamın bahsettiği belgelerin bir kısmını bizzat gördüm. Bir fotoğraf var müzenin içerisinde, koskoca, şu duvar büyüklüğünde, başörtülü hanımlar ağlıyor, yerde dört beş tane çocuk öldürülmüş, hunharca öldürülmüş, o kadar ilginç ki, resmi büyütmüşler, affedersiniz erkek çocukların cinsel organları gözüküyor ve de sünnetli. Şimdi ben sordum beni gezdiren Barsegian'a; "Sayın Barsegian, Ermeniler, Türklerle herhalde bin yıl beraber yaşadıkları için sünnet geleneğini aldınız," dedim, "Yok," dedi, "biz sünnet olmayız." "Bu resim ne?" dedim. Tabii resme baktı, bana baktı, kafasını çevirdi; yani, o kadar ilginç ve basit belgeleri bizim karşımıza çıkartıyorlar ki, bildiğiniz gibi değil.

Biz, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü olarak İngilizce dergi çıkartı-

yoruz, yılda dört tane, altıncı sayıyı çıkardık ve dünyanın bütün kütüphanelerine gönderiyoruz. Avustralya Kütüphanesi'nden bir yazı geldi; üçüncü sayınızı göndermediniz bize gönderin diye; bir Ermeni Türkçe yazmış bize ve ilk defa Türk tezini savunan bir dergi yazısı elimize geçti diyor. Türkiye'nin tezleri çok güçlü; işte, sayın hocamın başında bulunduğu Türk Tarih Kurumu ciddi çalışmalar yapıyor; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivlerinde Fransız ve İngiliz belgelerini yayımlıyor. Barsegian'la, yani soykırım müzesi müdürüyle 3,5 saat yapmış olduğum görüşme sonunda Barsegian bana, atalarının Muş'tan geldiğini ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti müsaade ederse Muş'a yerleşmek istediğini beyan etti. Dedim ki, hem Türklere bu kadar hakaret edeceksiniz, ileri geri konuşacaksınız, ağza gelmeyecek laflar söyleyeceksiniz, ondan sonra da gelip yerleşeceksiniz. Müzeyi 1965 yılında komünistler kurmuş; yani Sovyet Rusya sisteminde millet sistemine, halk sistemine aykırı olarak soykırım müzesi kuruluyor; Erivan'da 50'nci yıldönümünde, Türkiye olarak önümüzdeki dönemde çok ciddi olarak bu problemlerle karşı karşıya kalacağımız söyleniyor; fakat elimiz oldukça güçlü ve önümüzdeki dönemde dünyanın birçok yerinde bu anmalar, bu programlar devam edecek; Türkiye'nin de ciddi çalışmaları olacak, ki oluyor, Türk Tarih Kurumu'nun, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün, ASAM olarak bizim çalışmalarımız... bu problemi çözeceğiz. Önceki gün Avrupa Parlamentosu'nda Ermenistan işgalci olarak tanımlandı, bunun peşinden yarın bir oylama yapılacak, orada da bizimle ilgili bir karar çıkacak, ondan sonra uluslararası hukukta, kamuoyunda elimiz oldukça güçlenecek, onun için her yerde yılmadan biz acaba yapmış mıyız sorusunu kendimize sormayacağız. Biz geçmişte hiç-

bir şey yapmadık, yapmış olduğumuz şeyden de utanmıyoruz, çünkü ne yaptığımızı iyi biliyoruz. Biz diyoruz ki, Ermenilere, siz kendi tarihlerinizle yüzleşin, yani bizim yüzleşecek ve utanacak bir tarihimiz yok, biz tarihimizle yüzleşmeye her an hazırız, ama Ermenilere de diyoruz ki, siz de kendiniz yüzleşin, ondan sonra bir araya gelip oturalım, üçüncü kişileri bu işe karıştırmayalım. Bir Ermeni'yle, ki ben 15 gün Ermenistan'ı adım adım gezdim, ilk 15 dakika çok ciddi gerginlikler oluyor, yani psikolojik bir duygusal atmosfer oluyor, ondan sonra, 15 dakikadan sonra konuşacağınız yüzde 90 ortak kültür. Yani ben Gümrü'de bir eve misafir oldum, üç gün kaldım, yediğim yemekler, annemin evde yapmış olduğu yemeklerin aynısı, hatta bazıları çok çok lezzetli, çünkü hormonsuz gıda kullanıyorlar, bizimkiler gibi hormonlu gıda da kullanmıyorlar, dolayısıyla çok güzel intibalarla geri döndüm. Döndükten bir ay sonra da Ermenistan'dan bir misafirimiz geldi, ASAM'da onu misafir ettik ve orada 4 saate yakın bir beyin fırtınası yaptık, bu tür temaslar, yani emperyalist mantık dışında Ermenilerle birebir biz yüzleşirsek, konuşursak problemler yani bizim zannettiğimizden daha kolay çözüleceği ortadadır.

Hocama sunmuş olduğu güzel sunumdan dolayı teşekkür ediyorum, hepinize de iyi akşamlar diliyorum.

AYDIN TÜRELİ (Emekli makine mühendisi) – Biraz önce Türklerin cevap veremediğinden yahut da veremediğinden bahsedildi. Yani evvelden edinilmiş fikirlere karşı nasıl savunma yapılabilir ki; birçok kimse zannediyorum bu düşüncelerle baş edemez; yani Türkiye'de otururken Avrupa'daki bir dergiye cevap veremez, büyük bir önyargı var çünkü.

DR. LEVENT KAYAPINAR (Tarihçi) – Teşekkür ediyorum hocama her şeyden önce. Ben aslında cevabı içinde olan kısa bir soru sormak istiyorum. Biz bugün Türkiye’de ya da dünyanın herhangi bir yerinde Ermenice olarak biz Türkleri katlettik yazan bir belge bulsak, Türkiye’de bunu okuyabilecek kaç tarihçi vardır? Teşekkür ediyorum.

H. ÖZDEMİR – Katkıda bulunanlara ayrı ayrı teşekkür ederim. Türkiye Bilimler Akademisi çatısı altında bir sorunu masaya yatırmaya çalıştık. Bilim adamlarının yaklaşımı bilimsel yöntemlerle olur. Bunun dışında bir yol kabul edilemez. Bu konunun bizi en fazla yakan yanı bilimsel araştırmalarımızın istediğimiz düzeyde olmayışdır. Bununla ilgili ne tür mekanizmalar geliştirilebilir, bugüne kadar hangi mekanizmalar kullanıldı, YÖK’te bir milli komite vardı, o neler yaptı, nasıl bir sonuç alındı, bunların masaya yatırılması gerekir. Buna da herhalde bir politika, yani bilim politikası veya bilim planlaması yapmamız gerekir deyip noktayı koymamız gerekiyor. İşin siyasal boyutu, diplomatik boyutu, dışişleri bakanlığımız, hükümet, parlamento... bu tür kuruluşların yapabileceği görevler ayrıdır. Benim bilgim ve inancım o doğrultudadır ki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurumları, Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Dışişleri Bakanlığı ve bütün kurumlar bu konuda büyük bir hassasiyet içindedirler. Benim bu söylediklerim somut bilgilerime dayalıdır. Ama biz, bilim adamları olarak bu sorunun bizi asıl yakan yönünü nasıl aşabiliriz? Örnek olarak, Toynbee üzerine, Lord Bryce ve Lloyd George üzerine doktora tezlerimiz niçin yoktur? Üniversitelerimizle biraz da tek kale yaptığımız o bilimsel tartışmalardan kurtuluruz da uluslararası yayın alanına, uluslararası rekabete

nasıl açılırız, onun yollarını araştırmamız gerekir. Bilim adamı olarak işin o yönüne kafa yormalıyız diye düşünüyorum.

Arnold Toynbee ile ilgili rastlantısal olarak saptadığım küçük bir bilgiyi sizlere aktarmak isterim. Yükseköğretim Kurulu'muzda çok iyi hizmet veren bir dokümantasyon merkezimiz var, birkaç yıl önce orada yurtdışında yapılan doktora tezlerini taramıştım, Yurt dışındaki üniversitelerde "Ermeniler" başlığı altında 203 tane doktora tezi saptamıştım, bu rakamı bilerek veriyorum, çünkü Türkiye'de aynı başlık altında toplam doktora tezi ve yüksek tezleri, 60 civarındadır. Yurt dışında yapılan bu 203 doktora tezinden 52 tanesini doğrudan Türk-Ermeni ihtilafıyla ilişkili idi ve satın alma yoluyla Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ne bunları kazandırdık, şu anda araştırmacıların hizmetindedir. Bu tezlerden bir tanesi Amerika Birleşik Devletleri'nde Utah Üniversitesi'nde sunulmuştu. 1991 tarihli bir tez, 1919-1922 arasında Çukurova'da Fransız işgalini ve oradaki Türk-Ermeni ihtilafını anlatıyordu. Tezin bir dipnotunda 1957 yılında, yazarın, Toynbee ile Beyrut'ta karşılaştığını ve kendisine bu konuyu sorduğunu saptadım. İlginç olan şey şu: tez 1991'de kabul edilmiş, tezi yazan kişi 1957'de nasıl soruyor matematiksel olarak mümkün değil, kendi yaşımı falan düşündüm, ben o zaman çocuğum, Toynbee'yi nasıl görecekti bu adam? Sonunda söz konusu tezi yazan kişinin 5 Ocak 2005 tarihinde 80 yaşını doldurduğunu tespit ettim ve o kişiye de ayrıca e-maile doğum günü kutlaması gönderdim. Robert F. Zeidner adlı bir Amerikalı bu. 1957'de Ankara'da subay olarak görevli, 1945'te Amerikan Askeri Akademisi'ni bitiriyor, daha sonra Ankara'da görevli iken 1957'de Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde bir hizmet içi programa katılıyor,

istihbarat subayı kendisi. Şu anda 80 yaşında ve doktora tezinin Türk Tarih Kurumu tarafından basılmasını kabul etti ve İngilizce olarak bu tezi bir ay sonra literatüre kazandıracağız. Anlatmak istediğim asıl konu bu değil, ona dönüyorum, Dr. Zeidner, 1957'de Beyrut'a gidiyor (o tarihte istihbarat subayı), Prof. Arnold Toynbee ve diğer hocalar onuruna kokteyl veriliyor Beyrut Amerikan Üniversitesi yönetimi tarafından, varıyor Toynbee'nin yanına, Ankara'dan geldim diyor; Toynbee bunun üzerine ya öyle mi Ankara'dan geldin, Türkler çok iyi insanlardır, benim orada dostlarım var diyor. Bakın çok enteresan, 1957 yılında Toynbee ile karşılaşan bir Amerikalı subay. Benim orada dostlarım var diyor Toynbee. Buraya kadar normal dışı bir şey yok. Amerikalı subay Zeidner hemen ekliyor: ama siz, Türkler çok iyi insanlar, dostlarım var diyorsunuz, ama Birinci Dünya Savaşında Ermenilerin Türkler tarafından nasıl katledildiklerini anlatan kitapları da siz yazdınız, nasıl oluyor bu ikisi, çelişkili bir durum değil mi? Prof. Toynbee'nin yüzü kızarıyor. Duraksıyor, savaş propagandasıydı onlar diyor, o zaman görevliydim. Ben, Dr. Zeidner'le temas kurdum, e-mail ile bana son olarak şu notu gönderdi, kendi ağzından bir daha alayım dedim. Çünkü doktora tezinde bu üç satır olarak geçiyordu. "Yüzü kızardı, sözü geçen kitapların yazıldığı sırada Londra'da Dışişleri Bakanlığında çalıştığını ve sadece kendisine üstlerince verilen görevleri yerine getirdiğini ve bu yazdıklarının tümünün savaş propagandası olarak tanımlanabileceğini söyledi".

Şimdi, tabii Toynbee şöyledir, böyledir biz burada bunu tartışmıyoruz, değerlendirmiyoruz. Ünlü tarihçinin 'erken' dönem çalışmalarında böyle bir durum var, bu bir gerçektir. Sanıyorum bi-

zim bu konuya yaklaşırken en fazla dikkat etmemiz gereken şey bilimsel özerklik dediğimiz pozisyonun önemi ve bir de tek başına bilim adamları olarak, biz bir şey yapmadık, utanılacak bir şey yapmadık filan böyle bir yaklaşım içinde olamayız. Biz, Türk bilim adamları olarak bu konuda karanlıkta hiçbir nokta bırakmamacasına çalışmakla yükümlüyüz. Sonu nereye varacaksa oraya kadar gitmekle yükümlüyüz. Sebebi řu: Eğer biz bu karanlık noktalar var ise, onları biz aydınlatmaz isek ortada başkalarının iddiaları gerçekmiş gibi kabul ediliyor. Zorunlu göç olayında ne kadar Ermeni yaşamını kaybetmiştir, bunun da kesin rakamlarını belgelerle ortaya çıkartmakla yükümlüyüz. Ve bir de bu insanlar niçin ve hangi nedenlerle yaşamlarını kaybetmişlerdir? Eğer gerçekten bilimsel onurumuza uygun bir çalışma içerisinde olmak istiyorsak bu soruların yanıtlarını bizim bulmamız gerekir. Onun için bütün bu alanlar, yani Türk-Ermeni ilişkileri olsun, 1915, Birinci Dünya Savaşı olsun üniversitelerimizde mutlaka masaya yatırılmak durumundadır. Ayrıca şunu da belirteyim. Gönüllü olmayan insanlar emir komuta zihniyeti içerisinde bu tür araştırmaları yapamazlar.

Türkiye Bilimler Akademisi çatısı altında araştırma özgürlüğünün ve bilimsel yöntemin önemini vurgulamayı gereksiz bulurum. Türkiye'nin bugün çok fazla sayıda bilim adamının bu tür ihtilâflı konuları incelemesine ihtiyaç var. Bu konularda konuşan bir-iki öğretim üyesi meslektaşına da bir önerim var: Ya kendiniz oturup bizzat araştırma yapınız ya da başkalarının hazırladığı propaganda kitaplarını okuyarak yaptığınız değerlendirmelerinizi bir süre için erteleyiniz. Mahcup olabilirsiniz, o zaman öğrencilerinizin yüzüne nasıl bakacaksınız?

Türkiye Bilimler Akademisine, değerli başkana, yönetim kurulu-na ayrı ayrı teşekkür ediyorum ve hepimize büyük Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir" sözü çerçevesinde başarılı araştırmalar diliyorum.

EKLER

EK 1

The Royal Institute of International Affairs

PATRON: HER MAJESTY THE QUEEN

Chairman: LORD STANG, C.B., C.L.C., M.P. Hon. Treasurer: DAVID RAB SMITH, M.C.

Director General: THE RIGHT HON. A. G. YOUNGER

Director of Studies: ANDREW LICHFIELD

CHATHAM HOUSE,

10 St James's Square, London SW1

16 March 1966

Telephone Whitehall 2233 Cables Arcopagus, London SW1

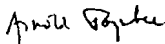
Dear Mrs Etmekjian,

I have had your letter of March 1. It is true that the British Government's motive in asking Lord Bryce to compile the blue book was propaganda. But Lord Bryce's motive in undertaking it, and mine in working on it for him, was to make the truth known, and the evidence was good: the witnesses were all American missionaries with no political axe to grind. So the Blue Book, together with Lepsius's book, does give a true account.

In 1915 the Russians were invading North-eastern Turkey, and it was reasonable for the Turkish Government to fear that the Armenian minority there might be a 'fifth column'. It would have been legitimate to deport them, as the U.S. Government deported the Japanese-Americans from the Pacific coast in World War II. But the deportations of the Armenians in 1915 were used - by the Turkish Government, not by the people - as an opportunity for treating the deportees in ways that were so inhuman that they were bound to cause wholesale mortality, as they did.

I hope this answers your questions.

Yours sincerely,

Mrs James Etmekjian
1185 Cutspring Road
Stratford
Connecticut, 06497 ..
U.S.A.

EK 2

The Royal Institute of International Affairs

PATRON: HER MAJESTY THE QUEEN

Chairman: LORD STRANG, GCB, OMCH, DSO Hon. Treasurer: DAVID RAE SMITH, MC

Deputy-Chairman: THE RIGHT HON. E. S. TOWNSEND

Director of Studies: ARTHUR WOODWARD

CHATHAM HOUSE,

10 St James's Square, London SW1

Telephone Whitehall 3233 Cables Azeopogon, London SW1

13 April, 1966

Dear Miss Stenholm,

Your letter of April 4 was very interesting. For me the contrast between just and unjust Turkish attitude is sad. The old-fashioned Turkish forecast of two generations ago acted according to his natural human feelings, and these are better guides than idealism or any other ideology.

Most human beings do wrong at times, in greater or lesser degree, I suppose. The only way back is to admit it and to be sorry for it, and education is a hindrance to this, unfortunately.

Yours sincerely,

Arnold Toynbee

EK 3. a

392

Wellington House,
Buckingham Gate,
London, S.W.
18th June. 1916.

Dear Mr. Barton,

I wrote to Mr. Rockwell a short time ago asking him if he would give me, in confidence, the names of all persons and places represented by a blank or an initial in Mrs. Christie's Journal of events at Yerevan. Mr. Rockwell told me that, as the material belonged to you, he could not do this without your authorisation. As I believe that you have now returned from your journey in the West, I am venturing to ask whether you could let me have these names, and, if so, whether I might have them as soon as possible as I am anxious to get my proofs through and bring the whole collection of documents to publication.

As soon as the material gets into press proof stage, I will send batches of it to you by instalments. If you find yourself able, on perusing it, to fill in confidentially any further gaps in my collection, - names of authors where these are stated in my text to be withheld, the names of persons and places left blank in the text - I should be very much obliged indeed. It, of course, very much weakens my position in editing

Mr. James L. Barton,
14, Beacon Street,
Boston,
Mass.

these

FO 96/205

EK 3. b

393

these documents if I cannot say in the preface that I am
personally in possession of the names of the people and
places concerned.

With kind regards,
Yours sincerely,

FO 96/205

EK 4. a

404

16th June, 1916.

My dear Lord Bryce,

Many thanks for your letter of June 16th. I have
you have received my wire in answer to it, sent off at mid-day
to-day.

Meanwhile, I have been talking to Toynbee, and find
him inclined to doubt whether Barton's choice of a lawyer
would be likely to be good. I gather that Barton himself
has no very clear sense of evidence, judging by his own
treatment of the documents (keeping no record of names
suppressed, and so on).

Toynbee suggests two Americans who might possibly
do. One is William Walter Rockwell, Esq., Ph.D., of the
Department of Church History in the Union Theological Seminary
of New York. Dr. Rockwell is in touch with Barton, has edited
The St. Mon. Vincent Bryce, O.M.,
died, 1914,
Forest Row,
Sussex.

Reference
FO 96/205

OFFICIAL - NOT TO BE REPRODUCED OR TRANSMITTED IN ANY FORM

EK 4. b

405

one document for his as a pamphlet, and, in writing to Toynbee the other day, mentioned that he hoped to have time to do something with the Armenian documents during the present Long Vacation. We might very well ask him to do this.

The other is Dr. Herbert Adams Gibbons - an American who has written a history of the Early Ottoman Empire (Oxford University Press) and also a pamphlet denouncing the present atrocities. He has lived in Turkey some years. Of people living in England, Toynbee proposes Margolioth at Oxford, as well as Fisher and Murray.

It could be a pity, I think, to make any considerable delay in publication. When I telegraphed, I had not realized how far advanced the printing was. The documents will probably be ready to go into page proof next week, I find, and so might, therefore, send them in page proof to these various people by instalments, asking them to return the proof,

with

FO 96/205

EK 4. c

406

with their opinion on it, as quickly as possible; or we might even leave out the Americans, and only send it to the three people in England.

We would get them to write some kind of endorsement, and we had print it immediately after your correspondence with Grey. I agree entirely that this would add weight to the evidence - though, really, with your name and Grey's at the head of it, the evidence is sufficiently well introduced, already.

Will you approach these various people (supposing you approve of those suggested by Toynbee) or shall we?

FO 96/205

EK 5. a

413

Wellington House,
Buckingham Gate,
London, S.W.
20th June, 1918.

Dear Mr. Rockwell,

I hope next week to be able to forward to you the first batch of my collection of documents in page proof. I shall be glad to receive any suggestions or corrections you may care to make upon it.

Meanwhile I am sending, too, in advance a schedule of information which I still wish to obtain regarding the documents, and a list of documents the authorship of which is still unknown to me.

I further enclose a special list of documents about which you and Dr. Barton would be specially able to give me information.

It is, of course, particularly important that I should know, in confidence, the names of all authors of documents which are published. I want to be able to say in my preface that though I have in many cases had to withhold names, yet I have them all in my possession, and intend to publish them as soon as circumstances allow. If I have to admit in a certain number of cases that the names are

actually

Dr. W.W. Rockwell,
c/o Dr. James L. Barton,
14, Beacon Street,
Boston,
Mass.

FO 96/205

EK 5. b

414

actually unknown to me, this will have a very weakening effect on the whole body of evidence.

I am, therefore, sending you this schedule in the hopes that you may have time to forward to me such information on these points as you have at hand, and even to make enquiries where the information is not at the moment available. I hope you will forgive me for making such persistent demands upon you, but I know that Mr. Barton is so busy with Administrative work that he could hardly attend to this matter, but I am sure that you will see the importance of my obtaining this information.

Perhaps you would return the proofs to me batch by batch, as I wish to publish the whole collection as soon as possible after the last batch of page proof comes through.

With kind regards,

I remain,

Yours sincerely,

FO 96/205

EK 6

426

Wellington House,
Buckingham Gate.
London, S.W.
23rd June, 1918.

Dear Professor Margoliouth,

I am enclosing the proofs of an introduction I have written to a fairly large collection of documents relating to the treatment of the Armenians in Turkey during 1918. I wonder if you could spare time to glance at it and pillory any glaring mis-statements of fact or wrong points of view. My knowledge on the greater part of the ground is very shaky and second-hand.

I hesitated to trouble you with this request, but the documents are going to be published as a Government Blue Book, so it is important to make sure that the introduction should come up to a decent level of historical correctness.

Hoping that you will forgive this importunity,

I am,

Yours sincerely,

Professor Margoliouth, M.A., Litt.D.,
28, Woodstock Road
Oxford.

FO 96/205

DEPARTMENT OF INFORMATION

RIGHT HON. SIR ROBERT GARDNER, P.C.

DIRECTOR
Lieut.-Colonel John Bigham
(at Foreign Office)
(Private Secretary)
(Captain S.I. Gillies)

Assistant Officer
(with War Office)
Capt. the Earl of Onslow

Deputy Director
C.I. Mackenzie, C.V.O.
(at Foreign Office)

Sub-Sections

(at Foreign Office)

(a) **Public Relations**

(b) **Press**

(c) **Radio**

(d) **Publicity**

(e) **Publicity**

(f) **Publicity**

(g) **Publicity**

(h) **Publicity**

(i) **Publicity**

(j) **Publicity**

(k) **Publicity**

(l) **Publicity**

(m) **Publicity**

(n) **Publicity**

(o) **Publicity**

(p) **Publicity**

(q) **Publicity**

(r) **Publicity**

(s) **Publicity**

(t) **Publicity**

(u) **Publicity**

(v) **Publicity**

(w) **Publicity**

(x) **Publicity**

(y) **Publicity**

(z) **Publicity**

Abroad -

Spain

France

Italy

Germany

Sweden

Denmark

Norway

Finland

Poland

Czechoslovakia

Slovakia

Hungary

Romania

Bulgaria

Greece

Turkey

Yugoslavia

Serbia

Croatia

Slovenia

Albania

Montenegro

Macedonia

Bosnia

Herzegovina

Sandwich Islands

Trinidad

Tobago

Barbados

Antigua

Guernsey

Jersey

Manx

Isle of Man

Channel Islands

Isle of Wight

Isle of Portland

Isle of Lundy

Isle of Scilly

Isle of Manx

Isle of Wight

Isle of Portland

Isle of Lundy

Isle of Scilly

Isle of Manx

Isle of Wight

Isle of Portland

Isle of Lundy

Isle of Scilly

Isle of Manx

Isle of Wight

Isle of Portland

Isle of Lundy

Isle of Scilly

Isle of Manx

Isle of Wight

Isle of Portland

(at Foreign Office)

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Publicity

Assistant Director
Right Hon. C.F.S. Mackenzie, P.C.
(at Wellington House)

Executive Officer
Lieut. T.O. Williams

Literary Advisor
Sir Anthony Hugo Mackenzie

Literary Agent
A.S. Watt, C.B.E.

Books, Pamphlets
and Newspapers

William Archer

J.S. Williams

S.A. Gault

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

H.E. Joubert

Distribution etc.

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

H. Mackenzie

Historical and Art

Publications and

Exhibitions

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

Mr. Mackenzie

PROF. DR. HİKMET ÖZDEMİR

Prof. Özdemir 1979 yılında Orta Doğu ve Amme İdaresi Enstitüsü'nden lisans derecesini tamamlamış, 1980 - 1986 yılları arasında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yüksek lisans derecesi ve Prof. Dr. Mümtaz Soysal'ın yanında siyaset bilimi doktoru unvanı almıştır.

TÜBİTAK'ta bilim politikası ünitesinde görev yaptıktan sonra 1989 - 1992 yılları arasında British Council bursuyla Londra Üniversitesi'nde Asya ve Afrika Okulu Modern Türkiye Bölümü'nde incelemelerde bulunmuş ve 1992'de yurda dönüşünde, önce bir süre Başbakanlıkta çalışmış daha sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın başdanışmanlığı görevine atanmıştır. Cumhurbaşkanı Özal'ın vefatı üzerine 1993 yılında yardımcı doçent olarak Kırıkkale Üniversitesi'ne katılan Dr. Özdemir, tarih bölümünde öğretim üyeliği yaparken 1998 - 1999 yıllarında Fulbright bursuyla Başkan Eisenhower dönemindeki Türk-Amerikan ilişkileri üzerine Georgetown Üniversitesi tarih bölümünde ve Amerikan dışişleri arşivinde incelemeler yapmak üzere Washington DC'ye gitmiştir. Dönüşünde Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'ne öğretim üyesi olarak katkıda bulunan Dr. Özdemir, 2000 yılında profesörlüğe yükseltilmiş ve Kocaeli Üniversitesi'ne atanmış; orada siyaset bilimi bölümünü kurmuştur. İki yıl sonra şimdiki görevi olan Türk Tarih Kurumu Ermeni Araştırmaları Başkanlığına atanmıştır.

Prof. Özdemir'in Türkiye'nin siyasi tarihi ve siyasi kurumları üzerine yazılmış 18 tane kitabı yayımlanmıştır.

AKADEMİ FORUMU DİZİSİ

1. Talat Halman, *21. Yüzyılda Üniversite ve Kültür*, 2. baskı
2. Halil Inalcık, *Tarih ve Akademi*, 2. baskı
3. Kemal Kurdaş, *Türkiye Ekonomisindeki Çöküş ve Geleceğe Bir Bakış*
4. Sema Tutar Pişkinsüt, *Türkiye’de İnsan Hakları ve Demokrasi*
5. Karen Fogg, *Avrupa Birliği’nin Güncel Eğilimleri ve Türkiye*
6. Bakır Çağlar, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukukunda Türkiye*
7. Attila Karaosmanoğlu, *Türkiye’de Yeniden Yapılanmayla İlgili Sorunlar*
8. Stefanos Yerasimos, *Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Sorunu*
9. Gökhan S. Hotamışlıgil, *Yağ hücreleri Gelişimi ve Enerji Metabolizmasının Moleküler Kontrol Mekanizmaları*
10. Korkut Boratav, *Türk Ekonomisinin Son Durumu*
11. M. Orhan Öztürk, *Sorma-Bilme Dürtüsü ve Girişim Duygusu Nasıl Yok Ediliyor?* 2. baskı
12. Bozkurt Güvenç, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Kültürümüzde Batı Etkileri*, 2. baskı
13. Doğan Kuban, *Kırsal Kültürün Nesnellik Boyutları*
14. Mehmet Özdoğan, *Güneydoğu Anadolu’nun Kültür Tarihindeki Yerine Farklı Bir Bakış*
15. Ziya Aktaş, *Türkiye’de Bilgi Toplumuna Nasıl Erişiriz?*
16. Stanford J. Shaw, *Bir Düşüncenin Gerçekleşmesi: Osmanlı Tarihi Çalışmaları*
17. M. Ali Alpar, *Uzay Ajansları*

18. Nimet Özgüç, *Hatti Efsanesi Yılan Illuyanka'nın Tasvir Sanatında Yorumu*
19. Ural Akbulut, *Tanzimattan Cumhuriyete Eğitim*
20. Ünal Tekinalp, *Türk Hukukunun AB Hukukuna ve Avrupa Konvansiyonuna Uyumu Sorunu*
21. Erdal İnönü, *Bilimsel Devrim ve Stratejik Anlamı*
22. Ergun Özbudun, *2002 Seçimleri Işığında Türk Siyasetinde Eğilimler*
23. Nusret Aras, *Üniversite Yasası Nasıl Olmalı?*
24. Cihan Saçlıoğlu, *Felsefenin Kuantum Mekaniksel Temelleri*
25. Ioanna Kuçuradi, *Felsefe ve İnsan Hakları*
26. Türkan Saylan, *Yükseköğretim Öncesi Eğitimin Durumu ve Çözüm Önerileri*
27. Kemal Kurdaş, *Türk Ekonomisindeki Çöküş ve Geleceğe Bir Bakış: İkinci Aşama 2001-2004*
28. Ariel Rubinstein, *Vahşi Ormanda Denge*
29. Fuat Sezgin, *İslam kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri*
30. İlhan Tekeli, *Avrupa Birliği, Türkiye ve Demokrasi*
31. Gürol Irzık, *Bilim Savaşları*
32. İlber Ortaylı, *Filoloji ve Tarih*
33. Bozkurt Güvenç, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*

SATIN ALMAK İÇİN:

Ankara: Atatürk Bulvarı No: 221, Kavaklıdere 06100

Tel: 0 312 468 53 00 (4570) Fax: 0 312 467 32 13

İstanbul: İTÜ Maçka Kampüsü, Yabancı Diller Yüksek Okulu,

Eski Maden Fakültesi Binası, Maçka 34367

Tel ve fax: 0212 219 16 60

Türkiye Bilimler Akademisi,
bilimi ve bilimsel uğraşmayı benimsetmek,
desteklemek ve bilimin toplumsal yaşamdaki
etkinliğini artırmak amaçlarını güden özerk bir
bilim kuruluşudur. Üyeleri, uluslararası bilimsel
kimlikleri ve üstün başarıları ile öne çıkmış
bilim insanları arasından yüksek liyakat
esasına göre seçilirler.

Akademi,
ülkemizde en yüksek bilimsel ölçütlerin yaşama
geçirilmesi, bilimsel yaklaşımın her alanda
toplumun çözüm arama yeteneğini artırıcı
biçimde benimsenmesi, bilimsel ve teknolojik
veriler ışığında temel toplumsal stratejilerin
belirlenebilmesi için geniş bir tartışma ortamının
oluşmasını amaçlar. Bilim etiğinin, kendi üyeleri
arasında ve tüm bilim topluluğunda
özümsemi ve eksiksiz uygulanması, düşünce
özgürlüğünün, bilim ve tartışma kültürünün
yerleşmesi için çaba sarf eder. Akademi,
çalışmalarını, başta üyelerinin olmak üzere,
bilim topluluğunun gönüllü katılım ve
katkılarıyla yürütmektedir.

(<http://www.tuba.gov>)

Türkiye
Bilimler Akademisi

ISBN 975-8593-75-7

9 789758 593750